

Anita Młynarczyk-Tomczyk (UNIWERSYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH)

ORCID: 0000-0002-7116-4198

Kieleckie szkolnictwo w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego 1957–1966/67

DOI 10.25951/4234

SUMMARY

Schools in Kielce in the celebration of the Millennium of the Polish State 1957–1966/67

A survey of initiatives in the field of school infrastructure, a package of school and extracurricular activities, which on the occasion of the Millennium of the Polish State (1960–1966) were available in the schools of the Kielce voivodeship pointed to their enormous popularity. What was the most recognizable initiative was the program of the construction of schools – Monuments of the Millennium of the Polish State. Despite numerous shortcomings of the program (it was commissioned by the authorities, financial contributions were mostly imposed, which ultimately did not bring the expected results), it was undoubtedly very useful. The celebration of the Millennium of the Polish State was also clearly reflected in the didactic and educational work of schools. The programs and handbooks described the millennium of the history of the Polish nation and state, reducing or omitting the participation of the Church. The same objective was fulfilled by additional youth work, which supplemented the content of curriculum. In the context of anti-church politics, a lot of effort was put into the proper preparation of teachers, especially young educators, to popularize the millennium in a non-religious spirit. The range of extracurricular activities was the most extensive. Undoubtedly, they had a positive influence on shaping the historical awareness of the young generation. However, their anti-church aspect should not be forgotten.

KEYWORDS: celebration, schools, propaganda, popularization.

STRESZCZENIE

Przegląd inicjatyw z zakresu infrastruktury szkolnej, pakietu zajęć szkolnych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych, które z okazji obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966) funkcjonowały w szkołach województwa kieleckiego, świadczył o ich ogromnym rozmachu. Najbardziej rozpoznawalny był program budowy szkół – Pomników Tysiąclecia Państwa Polskiego. Choć miał on liczne mankamenty – został zorganizowany z polecenia władz, udział w składce był w dużej mierze nakazany, a ostatecznie nie przyniósł spodziewanych rezultatów – to niewątpliwie był bardzo pożyteczny. Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego znacząco odzwierciedliły się też w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkół. W programach i podręcznikach kreowano tysiącletnie dzieje narodu i państwa polskiego, z uszczupleniem lub zupełnym pominięciem udziału w nich Kościoła. Ten sam cel spełniały dodatkowe prace młodzieży, uzupełniające programowe treści kształcenia. W kontekście antykościelnej polityki dużo wysiłku włożono w odpowiednie przygotowanie nauczycieli, zwłaszcza młodych pedagogów, do popularyzacji tysiąclecia w duchu laickim. Najbardziej rozbudowany był pakiet zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Niewątpliwie wpłynęły one pozytywnie na kształtowanie świadomości historycznej młodego pokolenia. Nie należy jednak zapominać o ich antykościelnym wymiarze.

SŁOWA KLUCZOWE: obchody, szkolnictwo, propaganda, popularyzacja.

Wprowadzenie

Podjęty temat wychodzi poza schemat przybliżający uroczystości milenijne tylko jako kolejny element walki władzy komunistycznej z Kościołem katolickim¹ na rzecz analizy licznych działań społecznych, kulturowych i edukacyjnych, dla których owe obchody stanowiły siłę napędową². Choć miały one swój podtekst ideowy, konkurencyjny wobec kościelnych uroczystości Milenium Chrztu Polski (1966/67), to ich wymierny skutek, choćby w rozwoju organizacyjnym szkolnictwa, był dodatni. Jak słusznie zauważył Krzysztof Wałaszewski, literatura dotyczą-

¹ Jest na ten temat obszerna literatura, m.in. *Millennium polskie. Walka o rząd dusz*, red. C. Wilanowski, Warszawa 2002; *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2005; I. Main, *Trudne świętowanie: konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lubinie (1944–1989)*, Warszawa 2004, s. 172–185; *Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956–1966/1967). Studia i materiały*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017.

² Szeroką panoramę, pokazującą kilka wymiarów obchodów milenijnych, również i tych odległych od „wielkiej polityki”, przez której pryzmat mieliśmy dotąd zwyczaj postrzegać owe uroczystości, przedstawiono w książce: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji. Obchody „Polskiego Tysiąclecia” 1957–1966/67*, Kielce 2019.

ca tysiąclatek jest niewielka, w postaci kilku artykułów naukowych i prasowych. Lukę tę, w wymiarze ogólnopolskim, wypełniła monografia tego autora³. Bez wątplenia jednak wymaga ona uzupełnienia o wątki regionalne, także w aspekcie innych skierowanych w tym czasie do polskich szkół akcji⁴. W zapotrzebowanie to wpisuje się, choć z pewnością nie wyczerpuje tematu, niniejszy artykuł, prezentujący wybrane inicjatywy na terenie województwa kieleckiego.

Tysiąclecie Państwa Polskiego: założenia organizacyjne i ideowe

Uroczystości Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966) władze państwowe, na czele z ówczesnym I sekretarzem partii Władysławem Gomułką, ogłosiły na początku 1958 r.⁵ Stały się one następstwem zainicjowanej kilka miesięcy wcześniej (5 maja 1957 r.) przez Kościół katolicki, któremu przewodniczył ówczesny prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński, Wielkiej Nowenny (1957–1965) przed Tysiącleciem Chrztu Polski (1966)⁶. W kontekście antykościelnej polityki obchodom Tysiąclecia Państwa Polskiego wyznaczono szczególną rolę w dziedzinie popularyzacji laickiej wizji dziejów narodowych⁷. Zwrócono też uwagę na upowszechnienie, wpisujących się w potrzeby partii, „postępowych tradycji dziejów Polski” oraz „postępowych ruchów społecznych i prądów umysłowych”⁸. Zamie-

³ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie. Szkoły Tysiąclecia – architektura, propaganda, polityka*, Łódź 2018.

⁴ Opisano je, na poziomie ogólnopolskim, w wybranych aspektach w pracy: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 373–440; a także przekrojowo m.in. w książce: B. Wagner, *Strategia wychowawcza w PRL*, Warszawa 2009, s. 73–85.

⁵ *Uchwała Rady Państwa z dnia 18 II 1958 r. w sprawie przygotowań Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego*, „Monitor Polski” 1958, nr 12, p. 78, s. 1; *Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 25 II 1958 r. w sprawie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego*, „Monitor Polski” 1958, nr 16, p. 98.

⁶ P. Raina, *„Te Deum” narodu polskiego: Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w świetle dokumentów kościelnych*, Olsztyn 1991, s. 9. Tysiąclecie Chrztu Polski przedłużono do 1967 r. Kończyły je, 2 lipca 1967 r., uroczystości w Kamieniu Pomorskim i Kołobrzegu; tamże, s. 9, 40.

⁷ Odwołując się do obowiązujących definicji: laicyzacja – proces zeświecczenia życia społecznego, wyzwania go spod wpływu religii i organizacji kościelnej oraz zmniejszania się roli więzi religijnej w społeczeństwie; łączy się z postępowaniem wiedzy, rozwojem naukowego światopoglądu i ruchu laickiego; zob. *Laicyzacja*, w: *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982, s. 395.

⁸ *Polskie Tysiąclecie. Uchwała Komitetu Przygotowawczego Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego akceptowana na posiedzeniu Rady Państwa w dn. 12 lutego 1960 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 1960, nr 1, s. 4.

rzano to uczynić poprzez wszystkie wpisane w państwowym jubileusz „węzłowe” punkty Tysiąclecia. Były to: rocznica wstąpienia Polski na widownię dziejową (celebrowana w 1960, 1963 i 1966 r.); pięćset pięćdziesiąta rocznica bitwy pod Grunwaldem (1960); sześćsetlecie istnienia Uniwersytetu Jagiellońskiego (1964); rocznice związane z walką narodowo-wyzwoleńczą narodu polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem powstania styczniowego (1963 r.) oraz dwudziestolecie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1964–1965). W popularyzację historii aktywnie włączyli się przedstawiciele świata nauki – archeolodzy i historycy, którzy nie bez cesji na rzecz partii związali z obchodami milenijnymi rozbudowany program badawczy. Tym samym zapewnili uroczystościom oprawę merytoryczną i ograniczyli wpływy ideologiczne⁹.

O rozmachu obchodów milenijnych świadczyć miał zarówno ich ogólnonarodowy, jak i regionalny nurt. Każde województwo, każdy region kraju „wydobyć miał w ich toku swoje własne postępowe tradycje historyczne, własny udział w kształtowaniu dziejów państwa i narodu”¹⁰. W 1958 r., gdy zgodnie z programem obchodów milenijnych diecezja kielecka włączona została w kilkuletnie uroczystości religijne Wielkiej Nowenny, 18 października odbyła się sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Kielcach poświęcona państwowym obchodom Tysiąclecia. Same uroczystości zainaugurowano 3 marca 1960 r.¹¹ Plan obchodów zakładał ambitne cele, które sprowadzały się do „odtworzenia możliwie najwerniejszego obrazu Kielecczyny sprzed tysiąca lat i jej roli w tysiącletnich dziejach narodu”¹². Służyć temu miały, podobnie jak w skali ogólnopolskiej, interdyscyplinarne badania regionalne. W odniesieniu do Kielecczyny były to prace badawcze nad starożytnym hutnictwem w rejonie Łysej Góry oraz w Wiślicy. Miały one unaczynić rodzime źródła państwowości polskiej i jej podstawy społeczno-gospodarcze, rozpoznać dalekie od daty 966 r. ślady religijnej spuścizny Polski pogańskiej, a także, w przypadku Wiślicy, wykazać istnienie obrzędu rzymsko-słowiańskiego na ziemiach polskich, co w obliczu zbliżających się obchodów milenijnych można było również wykorzystać przeciwko Kościołowi¹³. Prowadzone na wielką skalę

⁹ Szerzej zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 41–172.

¹⁰ *Polskie Tysiąclecie. Uchwała Komitetu Przygotowawczego*, s. 9.

¹¹ A. Młynarczyk-Tomczyk, *Walka o pamięć. Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966) i Milenium Chrztu Polski (1966) w regionie świętokrzyskim w wybranych aspektach*. „Między Wisłą a Pilicą” 2017, t. 18, s. 145.

¹² A. Młynarczyk-Tomczyk, *Kielce i województwo kieleckie w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966). Dorobek naukowy i popularyzacyjny w wybranych aspektach*, „Almanach Historyczny” 2015, t. 17, z. 2, s. 284.

¹³ Tamże, s. 284–285. Szerzej na temat badań milenijnych zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 120–130.

badania popularyzowano poprzez publikacje, konferencje i odczyty¹⁴. Jednakże najbardziej efektowną i przemawiającą do wyobraźni odbiorców formą popularyzacji dziejów Kielc i Kielecczyny było tworzenie nowych placówek muzealnych. W sumie utworzono ich sześć¹⁵.

Konstatując, z obchodami Tysiąclecia w całym kraju, w tym również w województwie kieleckim, związany był, oprócz oddziaływań ideologicznych (kształtowania laickich postaw i przywiązania do ludowej ojczyzny), wszechstronny nurt przedsięwzięć naukowych i popularyzacyjnych. Zaznaczył się on również w szkołach.

Akcja budowy szkół – pomników Tysiąclecia Państwa Polskiego – w województwie kieleckim

Rozmach działań podjętych przez kardynała Wyszyńskiego w ramach Wielkiej Nowenny stał się powodem ograniczeń w nauczaniu religii w szkołach, aż do podjęcia rozwiązań prawnych – ustawowej laicyzacji systemu oświatowego¹⁶. Wydana w latach szkolnych 1958/59 i 1959/60 seria zarządzeń i okólników ministerstwa oświaty¹⁷ sukcesywnie ograniczała szkolną edukację religijną¹⁸. Ostatecznie jej likwidację przyniosła ustawa sejmowa z 15 lipca 1961 r. Na jej mocy przekształcono ustrój szkolny, którego podstawą stała się ośmioletnia szkoła podstawowa, oraz usankcjonowano świecki charakter wychowania¹⁹.

¹⁴ A. Młynarczyk-Tomczyk, *Kielce i województwo kieleckie w obchodach*, s. 284.

¹⁵ A. Młynarczyk-Tomczyk, *Walka o pamięć*, s. 145. Szerzej na temat inicjatyw naukowych, popularnonaukowych, kulturowych i ich wymiarze ideowym zob. teź: *Kielce i województwo kieleckie w obchodach*, s. 281–293; taż, „Rok Ziemi Kieleckiej”. *Treści i formy popularyzacji historii*, „Między Wisłą a Pilicą” 2014, t. 15, s. 109–122.

¹⁶ H. Konopka, *Władysław Gomułka wobec problemów szkolnego nauczania religii po roku 1956*, w: *Spółczesność PRL: historia, kultura, pamięć*, t. 1: *Historia*, red. S. Jankowiak, D. Skotarczak, J. Skórzyńska, Poznań 2011, s. 178.

¹⁷ Ministrem Oświaty w rządzie Józefa Cyrankiewicza był Władysław Bieńkowski (1906–1991), który odszedł w proteście przeciwko dążeniom władz państwowych do usunięcia religii ze szkół; K. Dąbek, *Władysław Bieńkowski*, w: *Encyklopedia Solidarności*, www.ency-sol.pl (dostęp: 5.07.2019). Zastąpił go Waclaw Tułodziecki (1904–1985), który sprawował funkcję ministra w latach 1959–1966. Za jego kadencji realizowano akcję „Tysiąca szkół na Tysiąclecie”.

¹⁸ H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej: sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1997, s. 222–223, 247–249.

¹⁹ *Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej. Materiały z dyskusji sejmowej*, wybór K. Kuligowska, Warszawa 1961; B. Wagner, *Strategia wychowawcza*,

W proces reorganizacji polskiego szkolnictwa, z przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w., wpisała się – związana z obchodami Tysiąclecia Państwa Polskiego – akcja budowy szkół – pomników Tysiąclecia Państwa Polskiego. Była to koncepcja aktywu partyjnego, głównie I sekretarza Władysława Gomułki²⁰. Ogólnopolski Komitet Frontu Jedności Narodu (OKFJN)²¹ 20 listopada 1958 r. zwrócił się z apelem do społeczeństwa polskiego, by uczciło Tysiąclecie Państwa Polskiego budową tysiąca szkół ze środków społecznych:

Stało się dobrą tradycją naszych czasów, że wielkie wydarzenia teraźniejszości i rocznice chlubnych wydarzeń przeszłości czcimy czynem społecznym, przyspieszając realizację zadań, które stanowią o treści dzisiejszej walki narodu o socjalizm. Pytano: czym najrozumniej i najpiękniej uczcić Tysiąclecie państwowego bytu narodu? Jak związać minione wieki z dniem dzisiejszym, doświadczenie historii z potrzebami, którymi naród dziś żyje? I odpowiadano – podjęte już przez miliony Polaków hasło: „Uczcijmy tysiąclecie Polski zbudowaniem tysiąca szkół dla naszych dzieci” – daje najlepszą odpowiedź (...)²².

Kilka dni później (29 listopada 1958 r.) sprawa społecznej akcji budowy tysiąca szkół została postawiona na rozszerzonym plenum OKFJN. Patronował jej Krajowy Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół w Warszawie (KK SFBS), którego przewodniczącym został marszałek sejmu Czesław Wycech²³. Akcja ta dobrze wpisała się w potrzeby szkolnictwa²⁴. W województwie kieleckim, które

---

s. 57; E. Wojcieszek, *Najtrudniejszy przeciwnik. O arcybiskupie Antonim Baraniaku (1904–1977)*, „Kronika Miasta Poznania” 2016, nr 1, s. 193.

²⁰ B. Wagner, *Strategia wychowawcza*, s. 78; K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 14.

²¹ W 1951 r. na VI Plenum KC PZPR proklamowano utworzenie frontu narodowego walki o pokój i realizację planu sześcioletniego. W 1957 r. ukształtowała się nowa koncepcja polityczna Frontu. Zmieniono jego nazwę na Front Jedności Narodu (dalej: FJN). Najaktywniejszą działalność rozwijały komitety FJN w okresie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego; zob.: Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: AP w Kielcach), Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu w Kielcach [1949], 1951–1982 (dalej: WKFJN), Wstęp do Zespołu, nr 360, b.p.; A. Redelbach, *Front Jedności Narodu. Model i funkcjonowanie frontu narodowego w PRL*, Warszawa 1978, s. 102–103.

²² AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 99, s. 16.

²³ B. Wagner, *Strategia wychowawcza*, s. 78; K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 15.

²⁴ Szkolnictwo polskie wyszło z wojny i okupacji z ogromnymi stratami ludzkimi i materialnymi. W czasie wojny zginęło około 17 tys. nauczycieli. Równie dotkliwe były straty w budynkach szkół powszechnych – około 30% na terenach dawnych ziem polskich i ponad 50% na Ziemiach Odzyskanych, w sprzętach i umeblowaniu – około 70%, w pracowniach i pomocach naukowych – około 90%, i księgozbiorach – około 95%; *Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-lecie PRL*, red. J. Krasuski, Z. Ruta, Kielce 1987, s. 12. W województwie kieleckim zniszczonych zostało 695 szkół podstawo-

w skali kraju nie należało do odosobnionych, budynki szkolne były bardzo przepełnione²⁵, o czym świadczyło m.in. zjawisko zmianowości w szkołach²⁶. Dodatkowo funkcjonował znaczny odsetek sal wynajętych w prywatnych domach²⁷. Bardzo niekorzystnie przedstawiał się również stan techniczny obiektów szkolnych. W województwie kieleckim w 1958 r. na 1579 budynków szkolnych tylko 759, zatem tylko około połowy, stanowiły budynki murowane²⁸. Z kolei 10% wszystkich budynków stanowiły baraki²⁹. Jak nie bez racji podkreślał Stanisław Majewski, istnienie szkół w takich pomieszczeniach było, u progu lat sześćdziesiątych XX w., świadectwem istniejących zaniedbań edukacyjnych. Według zgodnej oceny władz oświatowych zdecydowana większość pomieszczeń barakowych wymagała natychmiastowej wymiany. Również wśród obiektów murowanych znajdowały się liczne budynki klasyfikujące się do wymiany lub do kapitalnego remontu. Dało się również odczuć znaczące różnice w tym zakresie między poszczególnymi powia-

---

wych oraz 14 szkół średnich ogólnokształcących. W szkołach podstawowych całkowitemu zniszczeniu uległy 662 sale lekcyjne i 258 mieszkań nauczycielskich, a częściowemu uszkodzeniu 1561 sal oraz 349 mieszkań. Szkoły odczuwały dotkliwy brak podstawowego wyposażenia w sprzęt i pomoce naukowe; tamże, s. 102. Ogromne były również straty w ludziach. W odniesieniu do województwa kieleckiego do pracy nie powróciło pół tysiąca nauczycieli; A. Massalski, *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*, Warszawa 1975, s. 149.

²⁵ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 215–221. W dużych miastach Polski występował wysoki wskaźnik zmianowości, np. w Poznaniu – 1,91, w Warszawie – 1,69, w Łodzi – 1,70; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Krajowy Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół w Warszawie 1958–1965 (dalej: KK SFBS), sygn. 9, s. 42.

²⁶ Np. w województwie kieleckim w latach 1956–1958 spośród 6890 istniejących sal lekcyjnych tylko 2225 wykorzystano na jedną zmianę, ponad dwukrotnie więcej, gdyż 4477, na dwie zmiany, a aż w 188 salach lekcyjnych praca odbywała się na trzy zmiany. Najgorsza pod tym względem była sytuacja w największych miastach województwa, a szczególnie w Ostrowcu, Kielcach i Skarżysku; S. Majewski, *Organizacja szkolnictwa podstawowego w województwie kieleckim 1944–1961*, Kielce 1993, s. 142.

²⁷ W województwie kieleckim w roku szkolnym 1957/58 stanowiły one 24% ogólnej liczby sal lekcyjnych, z których większość znajdowała się w złym stanie technicznym; tamże, s. 146.

²⁸ Tamże.

²⁹ Baraki z przeznaczeniem na szkoły budowano przede wszystkim w pierwszych latach powojennych (1945–1949), głównie na terenach zniszczonych przez działania wojenne. Jakkolwiek spełniły one swoją funkcję w najcięższym okresie powojennym, gdyż dzięki nim szybciej uruchamiano szkoły, a tym samym lepiej realizowano zasadę powszechności nauczania, to już po kilku latach ich stan techniczny pozostawiał wiele do życzenia. Mimo że nie były to obiekty trwałe, budowano je także w latach 1950–1955, ale już w znacznie mniejszym zakresie. W województwie kieleckim oddano ich w tym czasie 15; tamże, s. 146, 149.

tami³⁰. Na brak odpowiedniej infrastruktury, przepełnienie i niedostatek pracowni specjalistycznych cierpiały również licea ogólnokształcące³¹.

Zarówno zróżnicowana sytuacja lokalowa szkół kieleckich, jak i duże potrzeby inwestycyjne związane z prognozami demograficznymi województwa³² wymusiły pilną konieczność opracowania programu poprawy bazy materialnej szkolnictwa na lata 1958–1965³³. Polepszanie jakości kształcenia wiązało się niestety z ogromnymi nakładami inwestycyjnymi. Wyliczenia dały w sumie liczbę 4422 sal lekcyjnych, które należało bezwzględnie pozyskać, by zminimalizować najpoważniejsze problemy lokalowe, z którymi borykało się kieleckie szkolnictwo, zwłaszcza podstawowe. Program ten przedstawiono na posiedzeniu WRN, która 18 października 1958 r. podjęła uchwałę dotyczącą budowy szkół w latach 1958–1965. Nadano jej wysoką rangę zadania politycznego poprzez włączenie do programu obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Nowy program inwestycyjny zakładał wybudowanie w latach 1958–1965 279 szkół podstawowych z liczbą 1718 sal lekcyjnych z kredytów państwowych oraz 248 szkół (741 sal lekcyjnych) z funduszy społecznych. Na pokrycie tych przedsię-

³⁰ Na terenie powiatu kieleckiego było tylko 45 szkół mieszczących się w budynkach murowanych, czyli około 30,2% ogółu. Najniższy wskaźnik budynków murowanych miały powiaty: zwoleński – 14,8%, lipski – 27,4%, oraz białobrzeski – 28,4%; tamże, s. 149.

³¹ Niektóre licea jeszcze na początku lat sześćdziesiątych musiały pracować w barakach, np. LO w Siennie. Na budowę i rozbudowę czekało w tym czasie 13 liceów: w Wodzisławiu, Jędrzejowie, Chobranach, Ćmielowie, Działoszycach, Kielcach (LO im. Słowackiego), Koniepolu, Klimontowie, Końskich, Łopusznie, Opatowie, Ostrowcu (I i III LO), Smogorzowie. Lista potrzeb była więc długa, a ich realizacja zależała przede wszystkim od zapewnienia niezbędnych środków finansowych; S. Majewski, *Organizacja szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w województwie kieleckim 1944–1961*, Kielce 1995, s. 160–161.

³² Fala wyżu demograficznego, która dotarła do szkół w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w., spowodowała duże zagęszczenie sal lekcyjnych. Średnia w tym zakresie kształtowała się niekorzystnie przede wszystkim w największych miastach województwa: Kielce – 78,2%, Skarżysko – 66,4%, Ostrowiec – 63,7%. Wskaźniki te były wówczas wyższe od średniej krajowej. Przeciętnie przypadało tu w roku szkolnym 1960/61 66 uczniów na 1 salę lekcyjną w miastach oraz 36 uczniów w szkołach wiejskich, podczas gdy średnia krajowa wynosiła odpowiednio 51 i 32 uczniów; S. Majewski, *Organizacja szkolnictwa podstawowego*, s. 152.

³³ Z ogólnej liczby 1579 budynków szkolnych 627 (czyli 39,7) zakwalifikowano do wymiany w pierwszej kolejności. Z liczby 6890 branych pod uwagę pomieszczeń dydaktycznych do natychmiastowej wymiany zakwalifikowano 2466 (35,5%). Do tej liczby dodano jeszcze 132 sale, które należało wybudować, by zlikwidować naukę na trzeciej zmianie. Następnich kilkaset pomieszczeń było potrzebnych do zlikwidowania nauki (przynajmniej w części szczególnie przeciążonych szkół) na drugiej zmianie oraz ograniczenia liczby pomieszczeń wynajętych, a nadto dla zaspokojenia potrzeb demograficznych, czyli szybkiego zwiększania się liczby uczniów; tamże, s. 149–150.

wzięć przewidziano wydatkowanie 712,5 mln z budżetu państwa oraz 350 mln ze środków społecznych³⁴.

Wojewódzki Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół w Kielcach (WK SFBS), zwracając się z apelem do społeczeństwa województwa kieleckiego, wskazywał m.in., że „[...] na budowę szkół w naszym województwie czeka 500 wsi, ponad 100 nowych budynków szkolnych trzeba wznieść w miastach. Musimy wymienić ciemne i ciasne izby chłopskie, zagrzybiałe baraki i czynszowe kamienice na jasne, ciepłe i wygodne izby szkolne, dostosowane do potrzeb nauki”³⁵. Akcja budowy tysiąclatek, jako element szerszego projektu naprawy stanu polskiego szkolnictwa, przyniosła wymierne korzyści. Sprzyjało temu odpowiednie jej zareklamowanie, co uznaje się jako największy sukces ówczesnej władzy. Jak słusznie zauważył Krzysztof Wałaszewski, udało się przeprowadzić ten szeroko zakrojony projekt w taki sposób, że dawał on niemal każdemu obywatelowi poczucie, że przynosi wymierne korzyści w postaci nowego gmachu w najbliższej okolicy, choć mogła to być tylko zwykła inwestycja budżetowa³⁶. Zorganizowanie społecznej akcji „Tysiąca szkół na Tysiąclecie Państwa Polskiego” wymagało zaangażowania mnóstwa osób. Koordynacją zbiórki pieniędzy zajęli się nie tylko urzędnicy państwowi, lecz także nauczyciele, wojsko i młodzież. Pedagodzy, którzy z pewnością z ideą tą wiązali poprawę warunków pracy, jako pierwsi w kraju zadeklarowali przekazanie 0,5% swoich zarobków na budowę szkół. Nie bez znaczenia dla nauczycieli był również fakt, że w akcję budowy tysiąclatek włączono także przygotowanie dla nich pomieszczeń mieszkalnych³⁷. Nauczyciele zobowiązani zostali też do aktywnej pracy w lokalnych komitetach SFBS, mieli systematycznie oddziaływać na opinię społeczną w swoim środowisku oraz pracowali w strukturach Społecznego Funduszu Budowy Szkół w Kielcach (dalej: SFBS). Wszystkie te zadania były dla nich niestety bardzo absorbujące i uciążliwe³⁸.

Aktywny był również udział dzieci i młodzieży w zbiórce na rzecz SFBS. Najbardziej rozpowszechnione wśród nich było zbieranie makulatury, runa leśnego, jagód, grzybów i ziół³⁹. Jak wskazywano w notatce o udziale dzie-

---

³⁴ Tamże, s. 150.

³⁵ Tamże, s. 150–151.

³⁶ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 293.

³⁷ W sumie wybudowano ich 7258. Zapotrzebowanie było jednak znacznie większe; *Architektura i budownictwo szkolne PRL*, Warszawa 1976, s. 36; K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 248.

³⁸ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 23–29.

³⁹ AAN, KK SFBS, [Notatka o udziale dzieci i młodzieży szkolnej w budowie szkół – pomników], sygn. 15, b.p.

ci i młodzieży szkolnej w budowie szkół – pomników, miało to istotny ideowo-wychowawczy cel: „Praca dzieci, tak przy zbieraniu funduszków jak i przy porządkowaniu otoczenia nowej szkoły uczy społecznego poszanowania jej i uświadamia ogromu kosztów i pracy, jaki został włożony w budowę szkoły”⁴⁰. W ciągu trwania akcji budowy szkół Tysiąclecia dzieci i młodzież szkolna działająca w szkolnych komitetach SFBS zebrały niebagatelną kwotę 214 mln 197 tys. zł⁴¹. O oddolnym zainteresowaniu akcją budowy szkół i pracą przy zbieraniu na nie środków świadczyć miały listy, jakie w liczbie ponad 1000, wysłały dzieci w wieku 9–12 lat do redakcji czasopisma dziecięcego „Płomyczek”. Wyrażały w nich dumę i radość z nowoczesnych budynków⁴². Niestety uczniowie, podobnie jak nauczyciele, również byli przeciążeni akcją zbiórkową. Dodatkowo dochodziło do wielu wypadków z udziałem najmłodszych, szczególnie przy zbiorce złomu⁴³. Z kolei istotną formą pomocy wojska były kwesty wśród żołnierzy. To właśnie budżet żołnierski zasilił pierwszą szkołę Tysiąclecia w Czeladzi. Ponadto żołnierze podejmowali różne czyny społeczne i obsługiwali administrację SFBS⁴⁴.

Duży udział społeczeństwa w projekcie budowy szkół polegał przede wszystkim na biernym uczestnictwie w zbiorce przeprowadzonej na potrzeby SFBS⁴⁵. Udział w niej był dobrowolny, a akcja miała charakter społeczny. Jednakże została ona zorganizowana z polecenia władz i przez władze, a udział w składce był w dużej mierze nakazany⁴⁶. Choć niewątpliwie przyniosła ona wymierne korzyści.

---

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże. Według danych Społecznego Funduszu Budowy Szkół (dalej: SFBS) w roku szkolnym 1965/66 do szkół podstawowych uczęszczało 5277 dzieci. Ponad tysiąc listów bynajmniej nie stanowiło miarodajnej próby odzwierciedlającej uczucia całej młodzieży szkolnej, aczkolwiek niewątpliwie były dowodem na to, że akcja ta miała także swoich gorliwych wykonawców wśród najmłodszych Polaków; AAN, KK SFBS, sygn. 9, s. 41.

⁴³ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 46.

⁴⁴ Tamże, s. 46–47.

⁴⁵ Zgodnie z ustaleniami SFBS robotnicy i pracownicy przedsiębiorstw uspołecznionych płacili na rzecz budowy szkół 0,5% (brutto) swoich zarobków, spółdzielczość miała wpłacać na SFBS 10% podzielnej części rocznych nadwyżek, przedsiębiorstwa prywatne 5% od podatku obrotowego i tyleż samo od dochodowego. Członkowie związków zobowiązani zostali do przekazywania 0,5% wysokości swoich honorariów. Z kolei wkład ludności rolniczej wynosić miał 2% od dochodów gospodarstwa. Taką wysokość wpłaty motywowano tym, że to właśnie wieś miała pozyskać najwięcej nowych budynków szkolnych; K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 53–54, 66.

⁴⁶ Tamże, s. 52, 91.

W skali kraju w 1965 r. (od 29 listopada 1958 r. do 31 grudnia 1965 r.) stan finansowy SFBS zamykał się sumą ponad 8,5 mld zł⁴⁷.

Oprócz zbiórki pieniędzy w zakres SFBS włączono czyny społeczne. Zapoczątkowali je górnicy „niedziela górniczą” (praktykowaną od 25 stycznia 1959 r.) W 1959 r. wydobyto 310 tysięcy ton węgla o wartości około 60 mln zł. Inną formą wsparcia – poza SFBS – była pomoc społeczeństwa przy budowie szkół, prace społeczne i dodatkowe świadczenia⁴⁸. Ostatecznie w latach 1959–1965 na inwestycje szkolne resortu oświaty wydatkowano 21,5 mld zł. Z tej kwoty ponad 6,5 mld zł, tj. 30,4%, stanowiły środki SFBS, a na 800 mln zł – 3% – przeliczono wartość świadczeń społecznych⁴⁹. Rok 1966 zamykał się dobrym wynikiem. Ze środków społecznych wybudowano 1423 szkoły, o 17 549 salach lekcyjnych⁵⁰. Prawie jedna trzecia oddanych w tym czasie klas stanowiły pomieszczenia dydaktyczne znajdujące się w tysiąclatkach⁵¹.

Ze sprawozdań KK SFBS wynikało, że w pracach społecznych przodowały województwa: katowickie, bydgoskie, poznańskie, krakowskie, lubelskie, rzeszowskie oraz kieleckie⁵². Dużą rolę w akcji odegrali fundatorzy i darczyńcy. Spore środki przyniosły również zbiórki uliczne i wpłaty Polonii⁵³. Tysiąclatki, z którymi skorelowana była modernizacja architektury szkolnej, charakteryzowały się specyficznym wyglądem. Znamionowały je płaskie dachy i długie szeregi dużych okien. Były szkołami nowoczesnymi, choć nie wolnymi od wad budowlanych i technicznych⁵⁴.

Szkoły Tysiąclecia wpisały się również w krajobraz województwa kieleckiego. Już w 1959 r. z pieniędzy SFBS rozpoczęto tu budowę 8 szkół, w tym 7 obiektów będących pomnikami Tysiąclecia. Pierwszymi szkołami, które uzyskały takie miano, były: Szkoła Podstawowa w Lipskich Budach (pow. Białobrzegi) i Szkoła

---

⁴⁷ W źródłach funkcjonują trzy kwoty: 8 mld 720 mln 945 tys. zł (AAN, KK SFBS, [Sprawozdanie z działalności finansowej SFBS i budowy Szkół – Pomników za lata 1958–1965, Warszawa 1966], sygn. 15, s. 22), według innych danych 8 mld 605 mln (*Architektura i budownictwo*, s. 36), a według jeszcze innych – 8 mld 500 mln zł (tamże [Prezydium Krajowego Komitetu Społecznego Funduszu Budowy Szkół. Sprawozdanie z działalności Społecznego Funduszu Budowy Szkół w latach 1958–966], sygn. 15, s. 35).

⁴⁸ Tamże, sygn. 15, s. 36 a. Szerzej zob.: K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 76–78.

⁴⁹ AAN, KK SFBS, sygn. 15, s. 37 a.

⁵⁰ *Architektura i budownictwo*, s. 30, 273–350; K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 200.

⁵¹ AAN, KK SFBS, sygn. 15, s. 37 a.

⁵² Tamże, s. 36 a.

⁵³ Szerzej zob.: K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 78–86.

⁵⁴ Tamże, s. 120–167.

Podstawowa w Studziankach (pow. Kozenice)⁵⁵. Podane do publicznej wiadomości wyniki akcji zbiórkowej (trwającej od 29 listopada 1958 r. do 31 grudnia 1965 r.) w województwie kieleckim nie były precyzyjne i różniły się niebagatelną kwotą kilkudziesięciu milionów złotych. Dane podane przez Prezydium WK SFBS, najprawdopodobniej zawyżone, zamykały się sumą 430 mln 319 tys. zł oraz w materiałach budowlanych i robociznie wartej 33 mln 9 tys. zł⁵⁶. Kolejne sprawozdania przekazane przez KK SFBS podały kwotę 412 mln 126 tys.⁵⁷ i sklasyfikowały województwo kieleckie na 8. miejscu (przed województwami białostockim, gdańskim, koszalińskim, łódzkim, olsztyńskim, opolskim, rzeszowskim, szczecińskim, zielonogórskim, a po bydgoskim, katowickim, krakowskim, lubelskim, poznańskim, warszawskim i wrocławskim)⁵⁸. Według jeszcze innych zestawień w województwie kieleckim wyniki akcji zbiórkowej zamykały się kwotą 401 mln 208 tys. zł⁵⁹.

Bez względu na różnice w wartościach składki, władza w oficjalnych komunikatach wyrażała zadowolenie z jej efektów. W sprawozdaniach WK SFBS podkreślano, że osiągnięte rezultaty świadczyły o tym, iż „ofiarność społeczeństwa na rzesz SFBS miała od początku akcji charakter powszechny, objęła tereny wszystkich powiatów i miast, dotarła do najmniejszych osiedli i do wszystkich środowisk społecznych”⁶⁰. Osiągnięcia zbiórkowe według grup społecznych przedstawione przez WK SFBS były kompatybilne z wynikami ogólnokrajowymi. W największym zakresie fundusz zasilili pracownicy, w sumie 37% (153 mln 382 tys.), i rolnicy – 26,0% (108 mln 517 tys.). Sporo datków pochodziło od fundatorów centralnych (zakładów pracy) – 16,0% (66 mln). Dobrze spisała się również kielecka młodzież szkolna, która poprzez prace społeczne zebrała 17 mln 846 tys.⁶¹ Udział wolnych zawodów (których wykonywanie nie było ograniczone umową o pracę), stanowił 2,3% (856 tys.)⁶². Największe środki udało się zebrać w Kielcach – 28 tys. 906 zł, i w powiecie kieleckim – 21 tys. 752 zł. Najmniej zaś w Chmielniku – niecałe 2 tys. (1 905 zł). Niewiele, gdyż tylko ponad 5 tys., zebrano w kilku miejscowościach Kielecczyny: w Białobrzegach, Przysusze, Szydłow-

⁵⁵ *Architektura i budownictwo*, s. 303–306; S. Majewski, *Organizacja szkolnictwa podstawowego*, s. 151.

⁵⁶ AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 99, s. 18.

⁵⁷ AAN, KK SFBS, sygn. 15, s. 15.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże, s. 36.

⁶⁰ AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 99, s. 18.

⁶¹ Tamże, s. 19.

⁶² Tamże.

cu i Zwoleniu⁶³. Dopiero w 1964 r., jak wynika ze sprawozdań, po raz pierwszy plan świadczeń wykonały prawie wszystkie powiaty i miasta Kielecczyny, z wyjątkiem Opatowa⁶⁴.

Mimo zwiększonych nakładów inwestycyjnych ze środków budżetowych, a także społecznej akcji budowy szkół, przyrost sal lekcyjnych nie był proporcjonalny do wzrostu liczby uczniów i nie zaspokajał w pełni potrzeb wielu placówek szkolnych, zarówno wiejskich, jak i miejskich. Był to problem ogólnokrajowy⁶⁵. Na Kielecczynie w latach 1959–1965 wybudowano i oddano do użytku 59 szkół – pomników Tysiąclecia⁶⁶. Spośród nich 56 to szkoły podstawowe (przypomnijmy, planowano z funduszy społecznych wybudowanie 248 szkół podstawowych, nie licząc szkół zawodowych/techników i liceów), w których funkcjonowały 463 sale lekcyjne, 98 gabinetów naukowych, 59 sal gimnastycznych, 59 świetlic i 324 pomieszczenia mieszkalne dla nauczycieli⁶⁷. Z kolei 12 pozostałych szkół było w budowie⁶⁸. Dane te przybliży załącznik nr 1. Skupienie całej uwagi na zaspokojeniu deficytu szkół podstawowych spowodowało zaniedbanie szkół innego typu – zwłaszcza liceów ogólnokształcących⁶⁹.

W 1966 r. akcja budowy szkół ze środków społecznych została przedłużona. Decyzja ta pozostała w gestii OKFJN, a ogłoszono ją na rozszerzonym posiedzeniu plenarnym 14 stycznia 1966 r. W tym celu OKFJN połączył dotychczasowy Społeczny Fundusz Budowy Szkół i Społeczny Fundusz Odbudowy Kraju i Stolicy w jeden ogólnokrajowy fundusz społeczny pod nazwą Społeczny Fundusz Budowy Szkół i Internatów (SFBSiI)⁷⁰. Jego zadaniem było dalsze „rozwijanie społecznej aktywności i współdziałania w realizacji wysiłków Państwa w celu tworzenia lepszych warunków dla wszechstronnego kształcenia i wychowania młodzieży”⁷¹.

---

⁶³ Tamże, s. 21.

⁶⁴ Tamże, Wojewódzki Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów w Kielcach 1964–1972 (dalej: WK SFBSiI), sygn. 4, s. 1.

⁶⁵ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 235–236.

⁶⁶ AP w Kielcach, WK SFBSiI, sygn. 4, s. 38.

⁶⁷ Tamże, WKFJN, sygn. 99, s. 23.

⁶⁸ Ibidem, WK SFBSiI w Kielcach, sygn. 4, s. 38. Dane ogólnokrajowe podały nieco mniejszą liczbę sal lekcyjnych – 458, sal specjalnych (gabinetów) – 97, i pomieszczeń mieszkalnych – 294; AAN, KK SFBS, sygn. 15, s. 21.

⁶⁹ Szerzej zob.: K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 237–238

⁷⁰ AAN, Krajowy Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów w Warszawie 1966–1972 (dalej: KK SFBS i I), sygn. 12; *Architektura i budownictwo*, s. 33.

⁷¹ AAN, KK SFBSiI, [Przepisy Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów], sygn. 1, b.p.

Władze nowo powołanego funduszu apelowały o dużo niższe świadczenia⁷². Zastrzegano również powszechność i dobrowolność opłat, co znacznie, jak wskazywano w sprawozdaniach, usprawniło akcję zbierania funduszy⁷³. Na SFBSiI zebrano w latach 1966–1972 13 mld 727 mln 524 tys. Wybudowano 1061 szkół i placówek oświatowo-wychowawczych różnych typów⁷⁴.

Akcja budowy szkół ze środków społecznych została sprawnie przedłużona również w województwie kieleckim. 20 stycznia 1966 r. powołano na plenarnym posiedzeniu Prezydium WKFiN Wojewódzki Komitet SFBSiI w składzie 49 osób. Tworzyli go, podobnie jak poprzednie gremium, politycy, działacze społeczni i oświatowi, redaktorzy prasy codziennej i polskiego radia, publicyści, rzemieślnicy, spółdzielcy, przedstawiciele organizacji młodzieżowych, literaci, nauczyciele i rolnicy⁷⁵. Do 31 stycznia 1966 r. we wszystkich powiatach i miastach wydzielonych odbyły się plenarne zebrania, na których wybrano komitety SFBS⁷⁶. Do końca stycznia powołane zostały one na szczeblu powiatowym, miejskim i gromadzkim⁷⁷.

Wyniki zbiórki na SFBSiI w latach 1966–1972 sklasyfikowały województwo kieleckie na szóstej pozycji, z kwotą 665 mln 15 tys. zł (pierwsze miejsce zajęło województwo katowickie z niebagatelną sumą 2 mld 170 mln 460 tys. zł)⁷⁸. Z wyników przedłużonej akcji zbiorowej na Kielecczyźnie władze wojewódzkie były usatysfakcjonowane. Świadczyć miały one o tym, jak podkreślano w sprawozdaniach, że hasło „Naród swojej młodzieży” na ziemi kieleckiej jest bardzo bliskie każdemu obywatelowi⁷⁹. W skali ogólnokrajowej tylko na budownictwo szkolne wydano w tych latach 1966–1972 8 mld 106,5 mln zł⁸⁰. Największy udział w akcji zbiórkowej na Kielecczyźnie, podobnie jak w skali kraju, mieli pracownicy – 157 mln 604 tys. zł, i rolnicy – 98 mln 546 tys. zł. Do funduszu dołożyli się również spółdzielcy – 24 mln 805 tys. zł, oraz młodzież – 9 mln 221 tys. zł⁸¹. Łącznie, według planów, miało powstać w tym czasie w województwie kieleckim 58 szkół⁸².

⁷² Np. wśród robotników od 0,3–0,5% brutto wynagrodzenia za pracę, od gospodarstw rolnych 0,7–1% sumy przychodów; K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 71–75.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ *Architektura i budownictwo*, s. 36.

⁷⁵ AP w Kielcach, WKFiN, sygn. 99, s. 40–41.

⁷⁶ Tamże, s. 38.

⁷⁷ Tamże, WK SFBSiI, sygn. 4, s. 36.

⁷⁸ AAN, KK SFBSiI, sygn. 12, b.p.; *Architektura i budownictwo*, s. 35.

⁷⁹ AP w Kielcach, WK SFBSiI, sygn. 4, s. 36.

⁸⁰ AAN, KK SFBSiI, sygn. 12, b.p.; *Architektura i budownictwo*, s. 36.

⁸¹ AP w Kielcach, WK SFBSiI, sygn. 5, s. 60.

⁸² Plan sfinansowania całkowitego lub częściowego ze środków SFBSiI na lata 1967–1968 zakładał wybudowanie 23 szkół podstawowych w: Wiślicy, Sieńsku (pow. Jędrzejów), Pęko-

Niestety i ta zbiórka, mimo niewątpliwych efektów, nie polepszyła istotnie stanu szkolnictwa, również kieleckiego. Błędy dotychczasowej polityki oświatowej wytknął, przygotowany przez Komitet Ekspertów i opublikowany w 1973 r., *Raport o stanie oświaty w PRL*⁸³. Zdaniem Komitetu wydatki na kształcenie w Polsce w dalszym ciągu były niewystarczające w stosunku do potrzeb⁸⁴. W odniesieniu do województwa kieleckiego mimo prawie czternastoletniej zbiórki nie udało się wypracować planu wyjściowego – 278 placówek, które już w 1958 r., przed największym wyżem demograficznym w szkołach, uznano za bezwzględnie niezbędne do poprawy szkolnictwa kieleckiego.

---

sławiu (pow. Jędrzejów), Kazimierzy Wielkiej, Skorzeszycach (pow. Kielce), Tokarni, Wólce (pow. Lipsko), Smykowie, Gackach (pow. Pińczów), Przytyku (pow. Radom), Klimontowie (pow. Sandomierz), Staszowie, Chlewiskach (pow. Szydłowiec), Koniecpolu, Kielcach (ul. Toporowskiego, os. Białogon), Radomiu (ul. Wilcza i ul. Kusocińskiego), Skarżysku (ul. Wiejska), Kunowie (pow. Opatów), Słopcu, (pow. Kielce (inwestycja niezrealizowana)), Mroczkowie (pow. Opoczno), Przysiałowicach (pow. Radom). Plan sfinansowania całkowitego lub częściowego ze środków SFBSiI na lata 1968–1969 zakładał rozbudowę 5 szkół podstawowych w Topoli (pow. Kazimierza Wielka), w Wysokim Kole (pow. Koziennicki), nr 3 w Jędrzejowie, w Wodzisławiu, w Kazanowie (pow. Zwoleń), oraz wybudowanie 7 szkół: w Młynach (pow. Busko), nr 4 w Pionkach (pow. Koziennice), w Złotnikach (pow. Końskie), w Bieszkowie Dolnym (pow. Szydłowiec), w Ciepłej (pow. Szydłowiec), w Dołach Biskupich (pow. Opatów), we Wszechświętych (pow. Opatów). Lista zadań inwestycyjnych do sfinansowania całkowitego lub częściowego ze środków SFBSiI na lata 1969–1970 zakładała budowę 17 szkół podstawowych w: Kielcach (ul. Zimna, os. Białogon, os. Czarnów), Zborowie (pow. Busko-Zdrój), Podchojnach (pow. Jędrzejów), Zagnańsku (pow. Kielce), Pałkowie (pow. Końskie), Radomiu (ul. Wilcza i ul. Kusocińskiego), Skarżysku (ul. Wiejska), Słopcu (pow. Kielce), Zależiance (pow. Kielce), Klimontowie (pow. Sandomierz), Grzymałkowie (pow. Kielce), Niewachlowie, (pow. Kielce), Koziółku (pow. Koziennice), Sandomierzu. Ponadto 2 licea ogólnokształcące w Radomiu i Biało-brzegach, 3 szkoły zawodowe w Białaczowie (pow. Opoczno) i Nieznanowicach (pow. Włoszczowa), dla dzieci kalekich w Busku Zdroju. 1 Szkoła Plastyczna w Kielcach; AP w Kielcach, WK SFBSiI, sygn. 3, s. 16–19, 43–47.

⁸³ Z inicjatywy Biura Politycznego KC PZPR Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego Henryk Jabłoński zarządzeniem z 30 stycznia 1971 r. powołał Komitet Ekspertów dla opracowania *Raportu o stanie oświaty w PRL*. Członkowie Komitetu reprezentowali pracowników nauki, nauczycieli oraz działaczy społecznych i gospodarczych; *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973, s. 9.

⁸⁴ K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na tysiąclecie*, s. 236.

„Tysiąclecie Państwa Polskiego” w pracy dydaktyczno-wychowawczej kieleckich szkół

Zgodnie z ustawą sejmową z 15 lipca 1961 r., na podstawie której dokonano przekształcenia ustroju szkolnego i zaaplikowano świecki charakter wychowania⁸⁵, zaproponowano dla szkół podstawowych, a następnie średnich, pakiet nowych programów nauczania (*Program nauczania ośmioklasowej szkoły podstawowej; Program nauczania liceum ogólnokształcącego klasy VIII–XI*)⁸⁶ i podręczników⁸⁷.

Głównym celem nowej koncepcji programowej było kształcenie młodego pokolenia w duchu laickim i prosocjalistycznym. Ze względu na nieodległe wydarzenia wojny i okupacji oraz nieuregulowaną sytuację prawną granic zachodnich widoczny był również antyniemiecki akcent (na głównego wroga kreowano RFN)⁸⁸. Wychowanie dla lepszego zrozumienia współczesności, w zgodzie z linią partii, było jednak najważniejsze, co akcentowano również w deklaracji opracowanej z inicjatywy i przy współudziale Komisji Oświaty i Kultury Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KW PZPR) w Kielcach, z grudnia 1966 r. Wskazano w niej m.in., że „nowe programy zawierają nowoczesne treści naukowe i wychowawcze, mające zapewnić uczniom wszechstronne wykształcenie oraz przygotowanie do pracy i życia w warunkach społeczeństwa socjalistycznego”⁸⁹.

⁸⁵ *Ustawa o rozwoju systemu oświaty*; B. Wagner, *Strategia wychowawcza*, s. 57; E. Wojcieszek, *Najtrudniejszy przeciwnik*, s. 193.

⁸⁶ *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 1 lipca 1963 r. w sprawie wprowadzenia programu nauczania ośmioklasowej szkoły podstawowej*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty (dalej: Dz. Urz. Min. Ośw.) 1963 Nr 9 poz. 90, s. 220; *Program nauczania ośmioklasowej szkoły podstawowej (tymczasowy)*. *Historia, klasy V–VIII*, Warszawa 1963; *Zarządzenie Min. Oświaty z dnia 15 lutego 1966 r. w sprawie wprowadzenia nowego programu nauczania w liceum ogólnokształcącym dla klas I–IV*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1966 Nr 3, s. 61; *Program nauczania liceum ogólnokształcącego (klasy VIII–XI)*. *Historia*, Warszawa 1963.

⁸⁷ *Komunikat w sprawie podręczników dla szkół ogólnokształcących, zawodowych i zakładów kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1964/65*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1964 Nr 4 poz. 34, s. 96; *Komunikat w sprawie podręczników dla szkół ogólnokształcących, zawodowych i zakładów kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1967/68*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (dalej: Dz. Urz. Min. Ośw. i Szk. Wyższ.) 1967 Nr B-3 poz. 25, s. 100.

⁸⁸ Szerzej zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 373–418.

⁸⁹ AP w Kielcach, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kielcach 1948–1990 (dalej KW PZPR), sygn. 2208, s. 418–420.

W celu zapewnienia aktywnego udziału młodzieży szkolnej w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego do kuratorium kieleckiego spłynąć miały szczegółowe plany działania. Ich opracowanie ułatwiały drobiazgowe wytyczne w tym zakresie⁹⁰. W województwie kieleckim największą uwagę należało zwrócić na wykorzystanie jednostek lekcyjnych, a w szczególności języka polskiego, historii, geografii dla wydobycia „postępowych tradycji naszego narodu na przestrzeni dziejów”. Sprzyjać temu miało angażowanie młodzieży do zbierania materiałów i dokumentów celem opracowania zagadnień związanych z „naukową działalnością wielkich Polaków”. Z kolei poprzez popularyzowanie książek popularnonaukowych i beletrystyki historycznej zamierzano przybliżyć dzieciom i młodzieży bliskie Polsce Ludowej ideały i wzory bohaterów. Inaczej kreowano w tym czasie w programach nauczania i podręcznikach Kościół – jako „ostoję zacoiania”. Obraz ten przeciwstawiano, eksponowanej w przekazie milenijnym, roli wynalazców i odkrywców w kształtowaniu życia politycznego i ekonomicznego społeczeństwa polskiego (takich jak Ignacy Łukasiewicz, Maria Curie-Skłodowska, Mikołaj Kopernik). Symbolem nowoczesnej myśli naukowej na Kielecczyźnie miała być Akademia Górnicza w Kielcach⁹¹. Dużą wagę przywiązywano również do zapoznania młodzieży z osiągnięciami Polski Ludowej⁹². Łatwo było je wykazać poprzez jednostronne porównanie rozwoju Polski w okresie dwudziestolecia międzywojennego z ostatnim dwudziestoleciem. W Kielcach i w województwie kieleckim szczególną uwagę skupiono na poznaniu osiągnięć regionu kieleckiego i najbliższego środowiska szkoły, o czym świadczyły opracowane przez młodzież krótkie historie szkół i rodzimych miejscowości⁹³.

Do obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego starano się dobrze przygotować nauczycieli. To oni bowiem, zgodnie z założeniami władz partyjnych i oświatowych, wprowadzić mieli do pracy szkolnej ideowe założenia jubileuszu. Doraźnym doksztalcaniem pedagogów w tematyce milenijnej zajęły się ośrodki metodyczne. Jak wynikało z opracowanego, z datą 16 października 1965 r., planu Okręgowego Ośrodka Metodycznego (OOM)⁹⁴ w Kielcach, w ostatni rok obchodów Ty-

⁹⁰ Tamże. Szerzej, w aspekcie ogólnopolskim, zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 419–439.

⁹¹ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 37.

⁹² Czyniono to poprzez odpowiednio ukierunkowane programy nauczania i podręczniki. Promowano je w publikacjach popularnonaukowych i popularnych, słownikach, encyklopediach, czasopismach popularnonaukowych i prasie dziecięcej; A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 260–279, 319–322, 404–419.

⁹³ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2207, s. 90.

⁹⁴ Forma doskonalenia zawodowego nauczycieli, która usankcjonowała się w 1957 r. na fali krytyki sformalizowanych i oderwanych od rzeczywistych potrzeb szkolnictwa ośrod-

siąclecia wpisano wiele propagandowych haseł. Miano ukazać nauczycielstwu i młodzieży „tę prawdę, że PRL nawiązuje do najbardziej postępowych tradycji naszego narodu i państwa, przejmuje twórczy dorobek poprzednich pokoleń, jest spadkobiercą i kontynuatorką najlepszych myśli 1000-lecia [...], a socjalizm jest najbardziej i najślusniej z dotychczas znanych ustrojem społecznym, odpowiadającym potrzebom, myślom i dążeniom całego narodu”⁹⁵. Realizacji tych haseł służyć miało m.in. porównanie dwudziestolecia w Polsce Ludowej z dwudziestolecie międzywojennym. Oczywiście zestawienie przemawiać miało na korzyść tego pierwszego, także w dziedzinie nauki i oświaty⁹⁶.

W pracy z nauczycielami w 1966 r. zamierzano realizować aż 50 zagadnień szczegółowych, obejmujących okres od początków państwa polskiego do czasów współczesnych, które rozpatrywano bez uwzględnienia udziału Kościoła w dziejach Polski⁹⁷. Skutkiem tych zaleceń był niewątpliwie zniekształcony, pełen półprawd i niedomówień, obraz dziejów narodowych. Nie ulega jednak wątpliwości, że nie wszyscy nauczyciele wykazywali konformistyczny stosunek do wytycznych władz. Tym bardziej że większość spośród nich – w województwie kieleckim 10 tys. (około 65% ogółu) – deklarowała się jako bezpartyjna⁹⁸.

Dla nauczycieli Związek Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) zaoferował również liczne wycieczki. Celem zwiedzania były najczęściej, niezwiązane z historią

---

ków doskonalenia kadr oświatowych. Zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *Między kontynuacją a zmianą. Kształcenie, doksztalcanie i doskonalenie nauczycieli historii szkół podstawowych w latach 1944–1961*, Kielce 2015, s. 203.

⁹⁵ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 39.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Zamierzano realizować następujące zagadnienia, m.in.: „Początki państwa polskiego w świetle badań archeologicznych i historycznych”, „Badania archeologiczne w Kielecczyźnie”, „Naukowa interpretacja chrztu Polski”, „Rola kościoła w dziejach Polski”, „Historiografia religijna a świecka”, „Ośrodki kultury ariańskiej”, „Zabytki kultury polskiej w Kielecczyźnie”, „Zasługi Staszica i Kołłątaja”, „Tradycje walk o narodowe i społeczne wyzwolenie”, „Wkład uczonych polskich do nauki i kultury światowej”, „Stosunek Watykanu do Polski”, „Stosunki między państwem a kościołem w dwóch dwudziestoleciach”, „Wkład Polaków do europejskiego ruchu oporu w latach II wojny światowej”, „Kształtowanie się władzy ludowej (w tym w Kielecczyźnie)”, „Przemiany gospodarcze w PRL”, „Rozwój kultury i oświaty w PRL”, „Zasady polityki zagranicznej PRL”, „Rozwój gospodarczy i kulturalny Ziem Zachodnich i Północnych”, „Nauka i szkolnictwo wyższe w PRL”, „Organizacje społeczne i młodzieżowe w PRL”, „Towarzystwa regionalne oraz ich działalność i plany”, „FJN; Kielce – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość”; AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 41.

⁹⁸ Według sprawozdania KW PZPR w 1964 r. na 19 449 nauczycieli województwa kieleckiego 10 155 deklarowało się jako bezpartyjni. Z kolei w 1965 r. było ich 10 472 na 16 328 pedagogów. Największy odsetek członków PZPR występował w zakładach kształcenia nauczycieli; tamże, s. 238.

i działalnością Kościoła katolickiego, „obiekty dawnej przeszłości”⁹⁹. Popularne były również, odpowiednio ukierunkowane, tematyczne wycieczki „szlakiem zabytków tysiąclecia”, np. trasą ukazującą pamiątki piastowskie¹⁰⁰. Inicjatywy te były korzystne w aspekcie pogłębienia warsztatu dydaktyczno-wychowawczego nauczycieli historii. Mankamentem był unilateralny przekaz.

Oprócz uczniów kolejnymi odbiorcami jednostronnego obrazu przeszłości, ale też i terażniejszości, które kreowano w duchu antykościelnym, byli rodzice. Jak wykazywano w sprawozdaniach PZPR w Kielcach i w województwie kieleckim, zrzeszeni w ogniwach ZNP nauczyciele przeprowadzili z rodzicami w szkołach i poza nimi tysiące pogadanek i prelekcji na tematy wychowania świeckiego¹⁰¹. Postawa „racjonalistyczna” nauczycieli miała być „bezsprzecznie warunkiem kształtowania światopoglądu naukowego dzieci, młodzieży i starszego społeczeństwa”. O znaczącej poprawie w tej dziedzinie świadczyć miał, według notatki partyjnej, m.in. fakt, że do PZPR należało – i tu podano zawyżone dane – ponad 6000 nauczycieli¹⁰². Pedagodzy ci – jak przekonywano we wspomnianej notatce – „w ogromnej większości wykazywali dojrzałość polityczną i pełne zrozumienie zadań ideowo-wychowawczych”¹⁰³. Należy jednak przypomnieć, czego w owej wzmiance nie dopowiedziały władze wojewódzkie, że większość nauczycieli nie była zaangażowana partyjnie. Z pewnością nie należeli oni do wiernych i bezkrytycznych propagatorów zaleceń władzy.

Niewątpliwie władze partyjne i oświatowe życzyły sobie zdecydowanej, antykościelnej postawy nauczyciela-wychowawcy po opublikowaniu „Orędzia biskupów polskich do niemieckich braci w Chrystusowym Urzędzie Pastorskim”¹⁰⁴. W czasie trwania Soboru Watykańskiego II (1962–1965), za przyzwoleniem kardynała Wyszyńskiego, bez porozumienia z władzami partyjnymi, polscy biskupi wystosowali z Rzymu orędzia milenijne do przewodniczących krajowych konferencji episkopatów Kościoła katolickiego. Zawiadamiano w nich o przypadającej

⁹⁹ Najwięcej wycieczek organizował oddział w Opatowie – rocznie 40 wycieczek dla 875 nauczycieli, następnie oddział w Ostrowcu – 28 dla 970 uczestników; tamże, s. 4.

¹⁰⁰ Tamże, s. 41.

¹⁰¹ Tamże, KW PZPR, sygn. 2216, s. 3.

¹⁰² Według sprawozdania KW PZPR w 1964 r. w województwie kieleckim do PZPR należało 4126 nauczycieli, w 1965 r. ich liczba wprawdzie wzrosła, ale do 4639; tamże, sygn. 2226, s. 238.

¹⁰³ Tamże, sygn. 2216, s. 3.

¹⁰⁴ Nauczyciel, któremu nie mogło być obojętne, jakie będzie wychowanie młodzieży, miał również zająć postawę wobec orędzia – potępić działalność Episkopatu; A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 426.

w 1966 r. rocznicy i zapraszano do wzięcia udziału w centralnej uroczystości na Jasnej Górze (3 maja 1966 r.) W obliczu napiętych stosunków na linii Polska–RFN orędzie do biskupów niemieckich zyskało aktualną wymowę¹⁰⁵. W duchu idei Polski, jako „najmłodszej wśród starszych braci chrześcijańskiej Europy”, biskupi polscy nawoływali do pojednania¹⁰⁶. Chociaż podkreśla się, że orędzie to stanowiło ważny krok w dziele osłabienia antagonizmu między narodami polskim i niemieckim, to od razu zaznacza się, że był to krok bardzo dla Episkopatu Polski kosztowny, zwłaszcza wobec braku zrozumienia jego wagi po stronie niemieckiej¹⁰⁷. Władze polskie uznały je bowiem za „logiczną konsekwencję działalności Episkopatu Polskiego przeciwko Polsce Ludowej” i wobec rządu PRL w dziedzinie polityki zagranicznej (w kwestii granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz stosunku do zbrodni hitlerowskich)¹⁰⁸. Dla władzy partyjnej orędzie stało się pretekstem do podjęcia działań zmierzających do zdeprecjonowania kościelnych uroczystości milenijnych 1966 r.¹⁰⁹

Działania te przełożyły się na pracę szkół. Na lekcjach i zajęciach pozalekcyjnych omawiano „wsteczną” treść orędzia, wyjaśniając jednocześnie jego „szkodliwą” rolę. Ta inspirowana i modyfikowana dyskusja spowodowała to, czego władze partyjne oczekiwały – „potępienie przez młodzież i nauczycielstwo kleru wobec polityki partii”¹¹⁰. W celu właściwego ukierunkowania tego typu dyskusji w 1966 r. Okręgowy Ośrodek Metodyczny w Kielcach, wspólnie z kieleckim kuratorium, oddziałem ZNP i Towarzystwem Szkoły Świeckiej (TŚŚ)¹¹¹, na specjalnych kur-

¹⁰⁵ A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995, s. 182; Z. Mirgos, *Obchody milenijne kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w latach 1956–1967*, Warszawa 1980, s. 90. Szerzej na temat *Orędzia* zob. m.in.: E. Heller, *Dokument świętej naiwności*, „Res Publica” 1990, nr 4, s. 52–65.

¹⁰⁶ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem_18111965.html (dostęp 10.01.2018).

¹⁰⁷ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 221.

¹⁰⁸ Tamże, s. 92, 94.

¹⁰⁹ Zob. M. Mazur, *Polityczne kampanie prasowe w okresie rządów Władysława Gomułki*, Lublin 2004, s. 37. Szerzej na temat problematyki „Orędzia” zob. m.in.: E. Heller, *Dokument świętej naiwności*, „Res Publica” 1990, nr 4, s. 52–65; P. Madajczyk, „Przebaczymy i prosimy o przebaczenie...”, „Więź” 1990, nr 9, s. 112–124; tenże, *Na drodze do pojednania: wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994.

¹¹⁰ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2207, s. 202. Takie protesty, jak wynika z notatek partyjnych, odbyły się w I LO im. S. Żeromskiego w Kielcach, LO w Bodzentynie i w Szkole Podstawowej nr 11 w Ostrowcu; tamże, sygn. 2176, s. 35, 49, 51.

¹¹¹ Towarzystwo Szkoły Świeckiej (TŚŚ) organizacja społeczna powstała w 1957 r. w Warszawie, a jej głównym celem było szerzenie zasad socjalistycznego i świeckiego wychowania; zob. *Encyklopedia Popularna PWN*, s. 798.

sach i konferencjach przeszkolili kilkanaście tysięcy nauczycieli. Praca szkoleniowa w tym zakresie zintensyfikowana została również w ramach działalności, utworzonego przez Zarząd Wojewódzki TSS i Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli¹¹², Ośrodka Doskonalenia Kadr Laickich¹¹³. Nasilenie działalności ośrodka przypadło właśnie na okres ogłoszenia „orzędzia biskupów” i miało „przyjść z pomocą” młodym nauczycielom historii i wychowania obywatelskiego „w prawidłowym naświetleniu wydarzeń historycznych i właściwej interpretacji szkodliwej treści orzędzia”¹¹⁴. Jedną z najczęściej stosowanych form doskonalenia nauczycieli były spotkania z naukowcami, literatami, artystami i posłami, działaczami politycznymi i oficerami ludowego Wojska Polskiego (LWP). W roku szkolnym 1965/66 takich spotkań zorganizowano około 400. Większość z nich dotyczyła kwestii społeczno-politycznych oraz „aktualnych problemów kraju i świata”¹¹⁵.

Wielu nauczycieli było chwalonych przez władze partyjne za swą postawę, zwłaszcza za „postępowe i oddane sprawom wychowania socjalistycznego stanowisko wobec orzędzia”¹¹⁶. Decydenci państwowi cieszyli się też z „potępienia” przez młodzież stanowiska duchowieństwa wobec polityki partii¹¹⁷. O tym, że było ono kreowane pod dyktando partii rządzącej, w sprawozdaniach nie wspomniano. Trudno stwierdzić, jaka część nauczycieli włączyła się w propagowanie „szkodliwego” charakteru orzędzia z rzeczywistym zaangażowaniem. Mógł to być jednak odsetek znacznie większy niż podczas wcześniejszych antykościelnych akcji propagandowych¹¹⁸.

Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego znacząco odzwierciedliły się w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkół. Uzewnętrzniły się one nie tylko w programach nauczania i podręcznikach, lecz także w wielu dodatkowych inicjatywach,

¹¹² Reaktywowane w 1957 r. Stowarzyszenie Ateistów i Wolnomyślicieli (dalej: SAIW) powołane zostało do walki z „fideizmem i klerykalizmem”, propagandy „naukowego światopoglądu i świeckiej socjalistycznej etyki, inicjowania form świeckiej, społecznej obyczajowości”; AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie 1905–1947, 1948–1990 (dalej: PZPR KC), sygn. 237/VIII/922, s. 31.

¹¹³ Do jego zadań należało: przygotowanie pod względem merytorycznym i metodycznym nowej kadry prelegentów i działaczy laickich, podnoszenie i doskonalenie metod pracy prelegentów, propagowanie problematyki laickiej i światopoglądowej w środowiskach nieobjętych dotąd wpływami TSS i SAIW; tamże, s. 102.

¹¹⁴ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2207, s. 202.

¹¹⁵ Tamże, sygn. 2216, s. 3.

¹¹⁶ Tamże, sygn. 2207, s. 90.

¹¹⁷ Tamże, s. 91.

¹¹⁸ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół*, s. 223; A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 492.

uzupełniających programowe treści kształcenia. Kreowano tysiącletnie dzieje narodu i państwa polskiego, z uszczupleniem lub zupełnym pominięciem udziału w nich Kościoła. Dużo wysiłku włożono w odpowiednie przygotowanie nauczycieli, zwłaszcza młodych, do popularyzacji tysiąclecia w duchu laickim.

Pakiet zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych

Oprócz edukacyjnego przekazu historycznego za szczególnie ważne w realizacji obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego uznano pozyskanie szerokiego rzesz młodzieży do udziału w uroczystościach i związanych z nimi akcjach¹¹⁹. To właśnie młodzież, w myśl instrukcji partyjnych, miała stać się „kontynuatorem wielkich tradycji narodowych i budowniczym socjalistycznej przyszłości”¹²⁰. Akcentowano ten postulat w specjalnie opracowanych na obchody milenijne dwóch listach ministerialnych z 1960 i 1966 r.¹²¹ Myślą przewodnią wszystkich uroczystości i zajęć pozalekcyjnych oraz pozaszkolnych na terenie szkół stać się miało kształtowanie uczuć patriotycznych młodzieży przez emocjonalne wiązanie jej z rzeczywistością, poznanie chlubnej przeszłości i zmagania narodu w walce o „wyzwolenie narodowe i społeczne” na przestrzeni dziejów, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku Polski Ludowej¹²².

Specjalne zadania wyznaczono szkołom w 1966 r., w ostatnim roku obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Postanowiono wówczas, jak wspomniano, podjąć otwartą walkę „o rząd dusz” z Kościołem, który obchodził wówczas Milenium Chrztu Polski. Edukacji pozalekcyjnej i pozaszkolnej nadano świecki charakter i ukierunkowano na przekaz zgodny z linią partii, w duchu walki z Kościołem katolickim¹²³. Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne spełniały w czasie obchodów kościelnych 1966 r. bardzo istotną funkcję. Był to bowiem skuteczny sposób na odciążenie młodzieży od organizowanej w 1966 r. „wędrownki episkopatu szlakiem milenijnym po wszystkich archidiecezjach i diecezjach w Polsce”. Z nią zwią-

¹¹⁹ AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 108, s. 26.

¹²⁰ AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/899, s. 20; AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 108, s. 27.

¹²¹ *List Ministra Oświaty do nauczycieli w sprawie udziału szkół i innych placówek oświatowo-wychowawczych w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1960 Nr 3 poz. 30, s. 41–43; *Okólnik nr 2 z dnia 22 lutego 1966 r. w sprawie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego w 1966 r.*, Dz. Urz. Min. Ośw. 1966 Nr 2 poz. 24, s. 55.

¹²² AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2207, s. 90.

¹²³ *Okólnik nr 2 z dnia 22 lutego 1966 r.*, s. 55.

zane były sesje naukowe Episkopatu, msze, czuwanie wiernych, procesje, adoracje oraz modlitwy tysiąclecia. Opisał je m.in. Peter Raina¹²⁴.

Z pewnością władza partyjna w zakresie oddziaływania ideologicznego miała niewspółmierne możliwości w stosunku do Kościoła. Episkopat Polski nie pozostawał bynajmniej bierny wobec działalności władz na szczeblu państwowym i lokalnym. W obliczu zagrożenia edukacji religijnej młodego pokolenia opracował dodatkowe instrukcje, m.in. w sprawie odpowiedniego przygotowania i udziału dzieci i młodzieży w Milenium Chrztu Polski. Aktywnie zaczął też wypełniać wolny czas młodych ludzi¹²⁵.

Powracając do inicjatyw podejmowanych w czasie obchodów milenijnych w szkołach województwa kieleckiego, warto zauważyć, że aktywny udział młodego pokolenia w obchodach i związanych z nimi akcjach należało „wykorzystać dla uświadomienia roli młodzieży, jako dziedzica postępowych tradycji naszego narodu i przyszłego budowniczego socjalizmu w Polsce Ludowej”¹²⁶. W ramach pakietu zajęć pozalekcyjnych zachęcano do organizowania wystaw i ekspozycji obrazujących dorobek naukowy i gospodarczy Polski, np. „Hutnictwo w Polsce dawniej i dziś”. Nawoływano do licznych wycieczek do miejsc historycznych, zwłaszcza tych niezwiązanych z datą 966 r. (wykopaliska archeologiczne w Krzemionkach Opatowskich, Wiślicy, Biskupinie, Sandomierzu) i dziejami Kościoła katolickiego w Polsce (muzea w Sielpi, Samsonowie, Nietulisku). Zachęcano do przygotowania imprez artystycznych o tematyce związanej z początkami państwa polskiego. Nakazano wyeksponować w nich okres plemienny, odbiegający jak najdalej wstecz od daty 966 r.¹²⁷

Czas milenijny wypełniły w szkołach także liczne spotkania. Tak też było w Kielcach i województwie kieleckim. W 1966 r. częstymi gośćmi w szkołach byli przedstawiciele LWP. Odbyło się m.in. spotkanie z ppłk. Janicem, gen. Pietrzakiem, ppłk. Jedynakiem (w miejscowościach: Borkowice, Przysucha, Smogorzów)¹²⁸. Uczestnicy tego typu spotkań, odpowiednio ukierunkowani przez reprezentujących władze prelegentów, wyrażać mieli poparcie dla partii rządzącej¹²⁹. W starachowickich szkołach cyklicznie organizowane były też spotkania z dzia-

¹²⁴ P. Raina, „*Te Deum*” narodu polskiego, s. 51–530.

¹²⁵ Szerzej zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 480–493, 519–523.

¹²⁶ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2207, s. 90.

¹²⁷ Tamże, sygn. 2216, s. 36.

¹²⁸ Tamże, sygn. 2215, s. 97.

¹²⁹ Tamże, s. 11. Największe imprezy państwowe (zaplanowane na kwiecień i maj 1966 r., w czasie intensyfikacji kościelnych uroczystości) to akcja spotkań oficerów LWP ze społe-

łaczami politycznymi, społecznymi i z oficerami Milicji Obywatelskiej. Podczas nich również przybliżano działalność władzy i słuszność realizowanych przez nią reform społeczno-gospodarczych¹³⁰.

Atrakcyjne dla uczniów były także konkursy¹³¹. Sprzyjały z pewnością pogłębieniu ich wiedzy z zakresu wybranej problematyki historycznej, ale były też kolejnym skutecznym sposobem na odciążenie uwagi młodego pokolenia od kościelnych uroczystości milenijnych 1966 r. Dla przykładu, w Borkowicach, Przysusze, Smogorzowie przeprowadzono eliminacje szkolne i powiatowe do konkursu związanego z książką przywódcy popularnego wówczas ugrupowania „Partyzantów” Mieczysława Moczara pt. *Barwy walki*¹³². Zorganizowano też – w Wojewódzkim Domu Kultury w Kielcach – turniej historyczny dla uczniów klas VI i VII¹³³ oraz konkurs na znajomość historii regionu świętokrzyskiego, w który zaangażowali się pracownicy kieleckiej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej¹³⁴. Ożywienie nastąpiło też w pracy kółek zainteresowań, szkolnych zespołów artystycznych, jak również w realizacji czynów społecznych młodzieży szkolnej i komitetów rodzicielskich¹³⁵.

Podczas obchodów szkoły stały się również miejscem wielu konferencji tematycznych. Tego typu spotkania odbyły się w 1966 r. m.in. w trzech starachowickich szkołach średnich. Wybierano zarówno tematy historyczne, np. dotyczące patronów szkół: „Kościuszko a walka narodowo-wyzwoleńcza” (Liceum nr 1 im. T. Kościuszki), „Wkład Stanisława Staszica w rozwój przemysłu Okręgu Staropolskiego” (Liceum nr 2 im. S. Staszica), ale też nie zabrakło tych o charakterze propagandowym: „Osiągnięcia postępu technicznego w porównaniu z okresem

---

czeństwem (16 kwietnia – 9 maja). W akcję tę włączono również młodzież szkolną; AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/899, s. 159.

¹³⁰ AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 108, b.p.

¹³¹ Najważniejszy i skupiający największą liczbę uczestników był zaproponowany przez Ministerstwo Oświaty Konkurs Tysiąclecia, rozpisany na lata 1961–1966. Szerzej na jego temat zob.: A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji*, s. 431–438.

¹³² AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2215, s. 97; M. Moczar, *Barwy walki*, Warszawa 1961; wyd. 4, Warszawa 1964. „Partyzanci”, przeważnie byli żołnierze GL/AL, skupiali się wokół gen. Mieczysława Moczara (od 1956 r. wiceministra spraw wewnętrznych). Grupa ta odwoływała się do etosu walki zbrojnej o wolność Polski, tradycji walk partyzanckich (przede wszystkim GL i AL, ale także mas żołnierskich AK) oraz do haseł nacjonalistycznych; T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 412

¹³³ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 121.

¹³⁴ Tamże, WKFJN, sygn. 107, b.p.

¹³⁵ Tamże, sygn. 108, b.p.

XX-lecia międzywojennego” (Technikum Mechaniczne). Konferencje te połączone były z wystawami gazetek ściennych i konkursami na najlepsze z nich. Jak wskazywano w sprawozdaniu, młodzież włożyła w organizację konferencji dużo wysiłku, zarówno w poszukiwaniu materiałów, opracowanie referatów, jak i przygotowanie części artystycznej i dekoracji. Wszystkie trzy zebrania miały być też, jak przekonywano w podsumowaniu, „świetną lekcją patriotyzmu i wychowania obywatelskiego”¹³⁶. Niewątpliwie, oprócz oddziaływań propagandowych, które były widoczne, takie inicjatywy również przyczyniały się do pogłębienia wiedzy historycznej młodzieży.

Okres obchodów Tysiąclecia to także czas intensywnej współpracy szkół z placówkami oświatowo-wychowawczymi, również na terenie województwa kieleckiego. W najszerszym zakresie rozwinęło się wówczas, w ramach prowadzonej od 1961 r. akcji „Muzea Uniwersytetami Kultury”¹³⁷, współdziałanie szkół z pracownikami tych instytucji. Otwarta 13 października 1966 r. i eksponowana do 13 lutego 1967 r. milenijna wystawa czasowa pt. „Ziemia kielecka na tle dziejów Słowiańszczyzny”, zwiedzana była przede wszystkim przez młodzież szkolną. Wystawa ta, zorganizowana przez Dział Archeologiczny Muzeum Świętokrzyskiego, obejmowała dzieje Kielecczyny od neolitu do czasów wczesnośredniowiecznych i prezentowała rozległy okres historyczny¹³⁸. Dobrze więc wpisywała się w propagowany w programach nauczania i podręcznikach szkolnych obraz początków państwowości polskiej daleko odbiegającej od daty 966 r., z którą dotąd ją utożsamiano.

Novum, na linii współpracy szkół z muzeami, były zakładane w okresie obchodów Tysiąclecia, koła młodych przyjaciół muzeum¹³⁹. W województwie kieleckim jedno z nich stanowiła grupa uczniów klas szóstych szkoły ćwiczeń przy Studium Nauczycielskim w Kielcach. Podczas tych nowatorskich zajęć pracownicy muzeum zapoznawali młodzież z zarysem stylów architektonicznych. Na zakończenie roku szkolnego zaplanowano quiz z nagrodami, wystawę prac dzieci i wreszcie wycieczkę autokarową mającą na celu pokazanie najciekawszych zabytków Kielecczyny¹⁴⁰. Niewątpliwie były to kolejne inicjatywy, które spełniły

¹³⁶ Tamże, KW PZPR, sygn. 2215, s. 37.

¹³⁷ T. Banasik, *Muzea uniwersytetami kultury*, „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków” 1962, nr 41, s. 64.

¹³⁸ AP w Kielcach, Muzeum Narodowe w Kielcach 1945–1999 (dalej: Muzeum Narodowe), sygn. 89/39, s. 23–24.

¹³⁹ Szerzej zob. T. Banasik, *Koła przyjaciół muzeów*, „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków” 1960, nr 29, s. 54–56.

¹⁴⁰ Tamże, s. 25.

pozytywną funkcję w zakresie upowszechniania wiedzy, a przy tym zainteresowania przeszłością.

Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne wypełniały seanse filmowe, jakie specjalnie dla szkół, z okazji obchodów milenijnych, przygotowała Wytwórnia Filmów Oświatowych „Filmos”. Obejmowały one okres od pradziejów do współczesności. W Kielcach wyświetlono ich 27. Przybliżyły główne punkty obchodów – wkroczenie Polski na widownię dziejową, Grunwald, powstanie styczniowe oraz Polskę Ludową i oczywiście jej osiągnięcia. Dodatkowo wiele miejsca poświęcono walkom narodowyzwoleniczym, szczególnie tym z okresu wojny i okupacji, jednostronnie promując osiągnięcia ludowego wojska¹⁴¹. Filmy uzupełniały tematyczne audycje radiowe. Do najbardziej udanych tego typu przedsięwzięć należał cykl audycji niedzielnych, opartych na interesujących wydarzeniach i ciekawostkach historycznych, m.in.: „Dzieje Kielc w dokumentach i legendzie”, „W poszukiwaniu metryki Radomia”, „Nasi dziejopisowie – Kadłubek, Kromer”, „Tropami archeologów – Krzemionki Opatowskie, Wiślica, Skalbmierz, Opatów”, „Technika naszych przodków – Staropolskie Zagłębie Przemysłowe”, „Dzieło Stanisława Staszica”, „150-lecie Szkoły Akademicko-Górnicznej w Kielcach”¹⁴².

Ważną rolę ideowo-wychowawczą w czasie obchodów Tysiąclecia odgrywać miały również organizacje młodzieżowe. To one obok nauczycieli kierunkowały, chociaż z różnym skutkiem, ale zgodnie z oczekiwaniami władz oświatowych, aktywność młodzieży. Do pracy ideowo-wychowawczej pod hasłem milenium wyłączono wszystkie organizacje: Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP)¹⁴³, Zwią-

¹⁴¹ A. Młynarczyk-Tomczyk, *Walka o pamięć*, s. 158. 1. *Biskupin*; 2. *Polska pierwszych Piastów*; 3. *Słowiańska Winieta*; 4. *Dzieje dwóch łodzi*; 5. *Miejskie mury obronne*; 6. *Miasta średniowieczne*; 7. *Śladami Piastów Śląskich*; 8. *Ballada o siedmiu zamkach*; 9. *Opowieść o zamku wawelskim*; 10. *Kazimierz Wielki*; 11. *Ziemia wielkopolska*; 12. *Legends mówią prawdę*; 13. *Naród Polski w walkach wyzwoleniczych*; 14. *Grunwald*; 15. *Powstanie styczniowe*; 16. *Od Wersalu do Westerplatte*; 17. *Wierna Ziemia*; 18. *Apel powstańczy*; 19. *Od klęski do zwycięstw*; 20. *Płonący szlak*; 21. *Walter*; 22. *Chwila wspomnień 1944*; 23. *Na piastowskim szlaku*; 24. *Ofensywa wyzwolenia*; 25. *Aby kwitło życie*; 26. *20 lat później*; 27. *Kiedy były Szwedy*; 28. *Od klęski do zwycięstwa*; AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 133.

¹⁴² A. Młynarczyk-Tomczyk, *Walka o pamięć*, s. 158; AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 144.

¹⁴³ Po wojnie Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) został powołany 30 grudnia 1944 r. Jednakże już w 1950 r. przestał istnieć jako samodzielne ciało i został włączony w struktury Związku Młodzieży Polskiej (realizującej ideowe i polityczne założenia PZPR). Zmiany, jakie dokonały się po 1956 r., przywróciły ZHP. Jego naczelnym zadaniem stało się kształtowanie wśród młodzieży socjalistycznej świadomości społecznej. Szerzej zob.: J. Kwiek, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1950: ciągłość czy zmiana?*, „Kultura i Edukacja” 1995,

zek Młodzieży Wiejskiej (ZMW)¹⁴⁴ i Związek Młodzieży Socjalistycznej (ZMS)¹⁴⁵. Ich członków zobowiązano m.in. do przygotowania i przeprowadzenia konkursów, zwłaszcza historycznych, oraz do zorganizowania prac społecznych na rzecz szkoły i najbliższego środowiska¹⁴⁶. Przywiązanie do ludowej ojczyzny przedstawiciele młodzieży zorganizowanej w Kielcach i w województwie kieleckim kreować mieli również m.in. poprzez zakładanie kronik obrazujących historię i „dzień dzisiejszy” swych miast, osiedli i wsi. Ważne było też sprawowanie opieki nad pamiątkami historycznymi i miejscami pamięci narodowej, zwłaszcza związanymi z walką i męczeństwem narodu polskiego. Uwagze uczniów nie mogły również umknąć groby żołnierzy i partyzantów¹⁴⁷. W ten sposób kreowano bliski władzy ludowej nurt niepodległościowy.

Tematyką milenijną nasycano również pracę wychowawczą w okresie wakacyjnym¹⁴⁸. Młodzież zorganizowana, uczestnicząca w koloniach i obozach, przygotowała dla swych kolegów i koleżanek wiele imprez¹⁴⁹. Dla przykładu w regionie świętokrzyskim w ramach akcji pod kryptonimem Wiślica (1966 r.), w drużynach harcerskich, na których czele stał Stefan Iwaniak (1933–2019, badacz historii Polski po 1944 r., wówczas nauczyciel Studium Nauczycielskiego w Kielcach), zaplanowano dyskusje na temat pokoju toruńskiego 1466 r. (którego pięćsetną rocznicę uroczystie obchodzono w 1966 r.), wkładu narodu polskiego w kulturę europejską oraz planowano opracowanie kronik przeszłości najciekawszych obiektów związanych z Kielecczyną. Zaplanowano też „tysiąc spotkań i wieczornic z ciekawymi ludźmi”. Do nich, w pierwszej kolejności, zaliczono „bojowników” o wolność Polski w okresie okupacji hitlerowskiej i działaczy dwudziestolecia PRL. W popularyzację historii zaangażowano również nauczycieli, którzy

---

nr 3, s. 87; E. Głowacka-Sobiech, *Ruch harcerski w Polsce w latach 1944–1989. Stan badań i potrzeby badawcze*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2006, nr 1–2, s. 130–134.

¹⁴⁴ Działał w latach 1957–1976 wśród młodzieży na wsi i w środowisku młodzieży szkolnej i akademickiej wywodzącej się ze wsi, realizował ideowe i polityczne założenia PZPR w środowisku wiejskim; zob.: *Encyklopedia popularna*, s. 901. Szerzej na temat ZMW zob.: J. Andrykiewicz, *Związek Młodzieży Wiejskiej w latach 1957–1976*, Warszawa 2002.

¹⁴⁵ Ideowo-wychowawcza organizacja młodzieżowa, założona w 1957 r. i działająca głównie wśród młodzieży robotniczej, akademickiej i szkolnej, realizująca ideowe i polityczne założenia PZPR; zob.: *Encyklopedia popularna*, s. 899. Szerzej na temat ZMS zob.: J. Sadowska, „Masy członkowskie” Związku Młodzieży Socjalistycznej na tle społeczeństwa polskiego lat 1956–1976, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1, s. 97–118.

¹⁴⁶ AP w Kielcach, KW PZPR, sygn. 2216, s. 36–37.

¹⁴⁷ Tamże, s. 37.

¹⁴⁸ Tamże, sygn. 2207, s. 92.

¹⁴⁹ Tamże, s. 3.

w gawędziarski sposób mieli opowiedzieć o przeszłości¹⁵⁰. Harcerska akcja „Wiślica” miała pokazać dzieciom i młodzieży przede wszystkim „bogată przeszłość postępowej i rewolucyjnej Ziemi Kieleckiej”, zabytki historyczne oraz budownictwo z okresu Polski Ludowej¹⁵¹. Dodatkowo ZHP zobowiązano do organizowania w dni wolne od zajęć wycieczek do ciekawych miejsc historycznych, a następnie do sporządzania sprawozdań z nich za pomocą wystaw ze zdjęć i widokówek¹⁵². Starsze drużyny miały też zorganizować wycieczki szlakiem zabytków i walk w okresie tysiąclecia¹⁵³.

Z kolei ZMS włączono w akcję odczytową, głównie o charakterze propagandowym. Dla przykładu w ostatnim roku jubileuszu (1966 r.) ZMS przeprowadził łącznie ponad 500 jednostronnie ukierunkowanych odczytów, pogadań i dyskusji w sprawie wspomnianego już orędzia biskupów polskich do niemieckich¹⁵⁴. Dodatkowo włączył się m.in. w akcję letnią – Lato ZMS 1966 – pod hasłem poznania tysiącletniej historii państwa¹⁵⁵. Związek Młodzieży Wiejskiej zaś zaplanował wiele spotkań i odczytów popularyzujących wśród młodzieży „postępowe” tradycje narodowe¹⁵⁶. Wszystkie organizacje zmobilizowano do przygotowania i przeprowadzenia konkursów, zwłaszcza historycznych¹⁵⁷.

Odbyło się również wiele uroczystości z okazji oddawanych do użytku szkół – pomników Tysiąclecia. Najczęściej otrzymywały one za patronów, zgodnie z tradycją partii rządzącej, postaci związane z historią ruchu robotniczego, partyzantki ludowej i LWP¹⁵⁸. Ich „przykład życia i działalności miał służyć za wzór wychowawczy”¹⁵⁹. Tak też było w przypadku Kielecczyny, którą starano się wykreować jako rewolucyjny ośrodek ruchu robotniczego i jego zbrojnego ramie-

---

¹⁵⁰ Tamże, s. 81.

¹⁵¹ Tamże, s. 92.

¹⁵² Tamże, sygn. 2215, s. 271.

¹⁵³ Tamże, s. 272.

¹⁵⁴ Tamże, sygn. 2216, s. 172. Tematyka odczytów na kwiecień i maj 1966 r. objęła następującą tematykę: „Teorie powstania państwowości polskiej”, „Zagadnienia społeczno-ustrojowe”, „Katolicka i świecka historiozofia w dziejach Polski”, „Stosunek Watykanu do polskich powstań narodowo-wyzwoleńczych”, „Dorobek Polski Ludowej na tle Polski sanacyjnej”, „Udział GL i AL w walce z hitlerowskim okupantem i ich rola w tworzeniu władzy ludowej”, „Laickie treści w kulturze polskiej tysiąclecia”; tamże, s. 173.

¹⁵⁵ Tamże, sygn. 2215, s. 272.

¹⁵⁶ Tamże, s. 270.

¹⁵⁷ Tamże, sygn. 2216, s. 36.

¹⁵⁸ AAN, KK SFBS, sygn. 14, b.p.

¹⁵⁹ AP w Kielcach, WKFJN, sygn. 5, s. 102.

nia, jakim były Gwardia i Armia Ludowa¹⁶⁰. Nowo otwarte szkoły dedykowano więc partyzantom ziemi przysuskiej, opatowskiej, jędrzejowskiej; Brygadzie AL Bartosza Głowackiego; Gwardii i Armii Ludowej; Armii Czerwonej; Bohaterom Stalingradu. Ponadto za patronów szkół przybrano związanych z LWP: Józefa Rogulskiego „Wilka”, Michała Okurzałego, Henryka Połowniaka oraz działacza komunistycznego – Stanisława Lachtare. Warto podkreślić również, że pułkownik Armii Czerwonej gen. Karol Świerczewski oraz działacz komunistyczny Marceli Nowotko patronowali (każdy z osobna) dwóm kolejnym szkołom w województwie kieleckim. Również ówczesny przewodniczący rady państwa Aleksander Zawadzki objął patronat nad dwiema placówkami.

Choć promowanie jednostronnej tradycji niepodległościowej z okresu II wojny światowej i obozu partii rządzącej było widoczne w nazewnictwie szkół, to jednak najczęściej w Kielcach i w województwie kieleckim za ich patronów wybierano sylwetki wielkich pisarzy, poetów, a także znane postaci historyczne. Najwięcej placówek zyskało patronat Tadeusza Kościuszki – 4 szkoły, Stanisława Staszica – 4, Stefana Żeromskiego – 2 (szczegółowy wykaz patronów szkół zob. załącznik 1). Warto wskazać, że otwarcie szkół – pomników Tysiąclecia Państwa Polskiego zawsze było bardzo uroczyste, a wydarzeniu temu przewodzili najczęściej promineneci ogólnopolskiej sceny politycznej. Dla przykładu 29 kwietnia 1961 r. nastąpiło otwarcie w Kielcach pierwszej takiej szkoły, im. Tadeusza Kościuszki przy ul. Leszczyńskiej 8. W uroczystościach wzięli udział przedstawiciele władz centralnych i wojewódzkich – z wiceministrem oświaty Michałem Godlewskim na czele, władz wojewódzkich – z przewodniczącym Prezydium WRN Czesławem Domagałą i sekretarzem KW PZPR – Marianem Majdanem¹⁶¹.

Pakiet zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, jaki zaoferowano uczniom w latach 1960–1966, był bardzo różnorodny. Obejmował on nie tylko udział w różnego rodzaju uroczystościach wpisanych w tysiąclecie, lecz także konferencje, spotkania, quizy, konkursy, wyselekcjonowane seanse filmowe, współpracę z różnego rodzaju placówkami kulturalno-oświatowymi, korowody historyczne, wycieczki. Inicjatywy te należy ocenić pozytywnie w kontekście pogłębiania świadomości historycznej młodego pokolenia. Nie należy jednak zapominać, że miały one również przyziemne cele – odciążenie młodzieży od uroczystości kościelnych.

¹⁶⁰ Ideę tę promował w swych publikacjach m.in. Bogdan Hillebrand, historyk dziejów najnowszych i działacz partyjny żydowskiego pochodzenia; zob. m.in.: tenże, *Działania oddziałów i brygad partyzanckich Gwardii i Armii Ludowej na Kielecczyźnie*, Warszawa 1962.

¹⁶¹ AP w Kielcach, Muzeum Narodowe, sygn. 1/78/177, s. 2.

Konkluzja

Ten krótki przegląd inicjatyw, które z okazji obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego zafunkcjonowały w szkołach województwa kieleckiego, świadczył o ich ogromnym rozmachu. Dominujące miejsce zajęła propaganda, zwłaszcza agitacja sukcesu związana z osiągnięciami ostatniego dwudziestolecia. Na tle całego tysiąclecia ono miało górować, szczególnie w zakresie zaplecza gospodarczego. W tło propagandy sukcesu wpisał się program budowy szkół – pomników Tysiąclecia Państwa Polskiego. Choć jak wykazano, miał on liczne mankamenty – nie do końca był dobrowolny i nie przyniósł spodziewanych rezultatów – to niewątpliwie był bardzo pożyteczny. Nie ulega wątpliwości, że rozmach ideowy związany z obchodami Tysiąclecia Państwa Polskiego wpłynął pozytywnie na modyfikację treści kształcenia i pakiet zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Tak różnorodne zajęcia w szkołach i poza nimi z pewnością odniosły pozytywny wpływ na świadomość historyczną młodego pokolenia. Dodajmy jednak, że kreowaną zgodnie z wymogami i potrzebami partii rządzącej, a więc w duchu antykościelnym i pro-socjalistycznym.

ZAŁĄCZNIKI

Lista obiektów wzniesiona w akcji Budowa Szkół „Pomników Tyśiąclecia Państwa Polskiego” w latach 1958–1966 na terenie Kielc i województwa kieleckiego

Lp.	Nr szkoly w akcji „Budowa Szkół Pomników Tyśiąclecia Państwa Polskiego”	Rodzaj szkoly/ ^a , patron, miejscowość/powiat	Sale lekcyjne	Sale specjalne	Pomieszczenia mieszkalne	Ogólny koszt budowy w tys. zł	Data otwarcia
1	2	3	4	5	6	7	8
1	53	SP Lipskie Budy, pow. Biało-brzezi	4	1	4	900	01.09.1960
2	64	SP im. Bohaterów Westerplatte, Studzianki, pow. Kozienice	4	3	8	4 555	28.08.1960
3	88	SP im. Hubalczaków Ruski Bród, pow. Przysłucha	3	–	6	1 700	17.09.1960
4	122	SP im 22 lipca. Wolica, pow. Kielce	4	1	8	2 489	01.09.1961
5	140	SP nr 32 im. Gen. WALTERA, Radom, u. Jarzyńskiego	15	4	5	8 099	29.01.1961
6	141	SP Paprotno, pow. Biało-brzezi	4	1	5	1 484	25.06.1961
7	157	SP nr 15 im. T. Kościuszki, Kielce, ul. Leszczyńskiego 8	15	3	17	11 038	29.04.1961
8	192	SP Wola Goryńska, pow. Radom	4	5	10	1 775	01.09.1961
9	274	SP Warzyn, pow. Jędrzejów	4	3	4	2 053	10.09.1961

1	2	3	4	5	6	7	8
10	281	SP nr 13 im. M. Nowotki, Ostrowiec, ul. Sienkiewicza	15	3	4	7 798	01.09.1961
11	282	SP im. S. Staszica Skarżysko Kościelne, pow. Starachowice	11	2	4	5 011	25.09.1961
12	348	SP Gorzków, pow. Kazimierza Wielka	6	1	5	3 370	03.03.1962
13	349	SP im. S. Żeromskiego, Winiary, pow. Sandomierz	4	2	5	3 185	22.03.1962
14	350	SP Wierchowiny, pow. Radom	5	2	5	2 094	21.01.1962
15	383	SP Bronina, pow. Busko-Zdrój	5	2	5	1 670	29.07.1962
16	385	SP Gródek, pow. Zwoleń	6	2	5	2 206	22.07.1962
17	386	SP im T. Kościuszki, Aleksandrów, pow. Opoczno	6	2	-	2 738	22.07.1962
18	387	SP im. M. Nowotki. Ludwików, pow. Opoczno	6	2	5	3 338	22.07.1962
19	427	SP Siekluki, pow. Białobrzegi	4	1	5	2 097	01.09.1962
20	428	SP im. Armii Czerwonej, Mostki, pow. Staszów	5	3	10	2 458	01.09.1962
21	429	SP nr 1, im. T. Kościuszki, Szczekoci-ny, pow. Włoszczowa	11	3	3	5 600	28.10.1962
22	430	SP nr 2 im. gen. K. Świerczewskiego, Stąporków (Wołów), pow. Końskie	11	2	-	5 404	01.09.1962
23	433	SP im. St. Żeromskiego, Wola Solec-ka, pow. Lipsko	6	3	5	3 642	26.08.1962

1	2	3	4	5	6	7	8
24	434	SP im. Partyzantów Ziemi Pińczowskiej Miernów, pow. Pińczów	5	1	5	2 762	01.09.1962
25	471	SP im. Partyzantów Ziemi Przysuskiej, Drażno, pow. Przysucha	4	1	3	2 589	01.09.1962
26	472	SP im. Stefana Czarnieckiego, Wola Chodkowska, pow. Kozienice	5	1	6	1 899	01.09.1962
27	494	SP im. Żołnierza WOP, Kolonia Szczerbacka, pow. Przysucha	5	1	5	3 430	02.09.1962
28	523	SP Lisów, pow. Busko-Zdrój	4	1	4	1 668	02.09.1962
29	529	SP Stradlice, pow. Kazimierza Wielka	6	1	5	4 104	02.09.1962
30	530	SP Sobowice, pow. Jędrzejów	4	3	4	3 523	02.09.1963
31	573	LO im. St. Staszica, Skarżysko, ul. Akacyjowa	15	3	6		30.12.1965
32	608	SP Podwale, pow. Busko-Zdrój	4	1	4	1 298	22.07.1963
33	609	SP Wola Lipieniecka, pow. Szydłowiec	6	2	2	2 230	22.07.1963
34	647	SP Wójcza, pow. Busko-Zdrój	6	3	5	3 642	02.09.1963
35	648	SP im. T. Kościuszki, Cudzynowice, pow. Kazimierza Wielka	6	1	5	3 725	02.09.1963
36	649	SP Kleczanów, pow. Sandomierz	6	2	5	4 526	02.09.1963
37	712	SP im. S. Staszica, Rudki, pow. Kielce	15	3	5	7 211	01.09.1963
38	713	SP im. Władysława Kowalskiego, Chomentów, pow. Radom	5	2	3	2 117	01.09.1963

1	2	3	4	5	6	7	8
39	714	SP nr 6, im. Władysława Broniewskiego, Kielce, ul. Prosta 27	15	3	5	8 564	15.10.1963
40	741	SP nr 7, im. Romualda Traugutta, Radom, ul. Traugutta	15	4	17	11 627	30.12.1963
41	749	SP nr 2, Starachowice, ul. Bohaterów Stalingradu	15	3	6	8 300	05.01.1964
42	796	SP im. Józefa Rogulskiego „Wilka”, Skłoby, pow. Szydłowiec	7	2	12	6 136	18.07.1964
43	806	SP im. Partyzantów Ziemi Opatowskiej, Opatów	15	3	5	9 183	30.09.1964
44	807	SP Podgóra, pow. Radom	6	2	5	2 407	30.09.1964
45	824	SP im. Kaprała Michała Okurzałego, Zajezierze, pow. Kozienice	8	2	-	4 425	30.09.1964
46	826	SP im Stanisława Staszica, Suchedniów, pow. Kielce	11	1	-	8 440	30.09.1964
47	827	SP Brzostków, pow. Busko-Zdrój	6	1	-	3 250	30.09.1964
48	844	SP im. XX-lecia PRL, Obłęgorek, pow. Kielce	7	2	5	4 467	01.10.1964
49	917	SP Oksa, pow. Jędrzejów	6	2	-	3 261	30.09.1964
50	918	SP nr 2 im. R. Narbutta w Zagnańsku	11	2	-	7 484	30.09.1964
51	919	Technikum Ek. Odonów, pow. Kazimierza Wielka	15	5	10	11 000	01.10.1964

1	2	3	4	5	6	7	8
52	920	LO im. Joachima Chreptowicza, Ostrowiec, ul. Polna	12	3	6	8 000	01.10.1964
53	921	SP Żarczyce Duże, pow. Jędrzejów	5	3	-	2 610	01.10.1964
54	891	SP Gacki, pow. Pińczów, ul. S. Toporowskiego	7	1	-	4 500	30.12.1964
55	1099	SP im. płk. Skopenki. Nadbrzezie, pow. Sandomierz	8	3	2	3 828	30.12.1965
56	1100	SP nr 36 im. Aleksandra Zawadzkiego, Radom, Pl. Stare Miasto	15	4	5	7 774	19.09.1965
57	1101	SP im. Kazimierza Wielkiego, Przedbórz, pow. Końskie	12	4	-	5 523	07.11.1965
58	1303	SP im. Mikołaja Kopernika, Radzice, pow. Opoczno	8	2	-	3 300	30.12.1965
59	1304	SP im. Brygady AL. B. Głowackiego, Złota, pow. Pińczów	7	2	6	4 754	30.12.1965
60	1296	SP im. Aleksandra Zawadzkiego, Boże, pow. Białobrzegi	7	1	7	2 685	1966
61	1297	SP im. Aleksandra Zawadzkiego, Wiślica, pow. Busko Zdrój	12	4	8	7 220	1966
62	1298	SP im. Partyzantów Ziemi Jędrzejów, Piotrowice, pow. Jędrzejów	5	3	8	2 050	1966
63	1299	SP im. XX-lecia Wojsk Ochrony Pogranicza, Luta-Gustawów, pow. Końskie	6	2	10	3 914	1966

64	1300	SP im. Stanisława Lachтары, Brzózca, pow. Kozienice	12	4	-	5 914	1966
65	1301	SP im. Gwardii i Armii Ludowej, Brzustowa, pow. Opatów	6	3	6	4 937	1966
66	1302	SP im. Henryka Połowniaka, Kunów, pow. Opatów	12	4	6	5 983	1966
67	1305	SP Ludwików, pow. Radom	6	2	8	2 324	1966
68	1306	SP Rzechów, pow. Starachowice	6	2	6	2 600	1966
69	1308	SP nr 1 Koniecpol, pow. Włoszczowa	12	3	3	6 999	1966
70	1309	SZ im. Ludwika Waryńskiego, Ostrowiec, ul. Bałtowska 29	17	-	6	7 428	1966
71	1310	SP nr 12 im. Mikołaja Kopernika, Starachowice	18	6	5	8 802	1966

^a SP – Szkoła Podstawowa, LO – Liceum Ogólnokształcące, SZ – Szkoła Zawodowa.

Źródło: *Architektura i budownictwo szkolne PRL*, Warszawa 1976, s. 303–306; Krajowy Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół, sygn. 12, b.p.; sygn. 13, b.p.; sygn. 14, b.p.; sygn. 17, s. 67–121; Archiwum Akt Nowych, Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich. Rada Naczelna w Warszawie [1927, 1949–1956] 1957–1972 [1973]. Komisja Propagandowo-Wydawnicza, wykaz szkół Tysiąclecia, sygn. 658, b.p.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych

Krajowy Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół w Warszawie 1958–1965, sygn. 9, 12, 14, 15, 17.

Krajowy Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów w Warszawie 1966–1972, sygn. 1, 12.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie 1905–1947, 1948–1990, sygn. 237/VIII/899; 237/VIII/922.

Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich. Rada Naczelna w Warszawie [1927, 1949–1956] 1957–1972 [1973]. Komisja Propagandowo-Wydawnicza, wykaz szkół Tysiąclecia, sygn. 658.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kielcach 1948–1990, sygn. 2208, 2207, 2215, 2216, 2226, 2176.

Muzeum Narodowe w Kielcach 1945–1999, sygn. 89/39, 1/78/177.

Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu w Kielcach [1949], 1951–1982, Wstęp do Zespołu nr 360, sygn. 99, 107, 108.

Wojewódzki Komitet Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów w Kielcach 1964–1972, sygn. 3, 4, 5.

Źródła normatywne

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1960 Nr 3 poz. 30; 1963 Nr 9 poz. 90; 1964 Nr 4 poz. 34; 1966 Nr 2 poz. 24; Nr 3.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego 1967 Nr B-3 poz. 25. „Monitor Polski” 1958, nr 12, p. 78; nr 16, p. 98.

Źródła drukowane

Architektura i budownictwo szkolne PRL, Warszawa 1976.

Mirgos Z., *Obchody milenijne kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w latach 1956–1967*, Warszawa 1980.

Program nauczania liceum ogólnokształcącego (klasy VIII–XI). Historia, Warszawa 1963.

Program nauczania ośmioklasowej szkoły podstawowej (tymczasowy). Historia, klasy V–VIII, Warszawa 1963.

Encyklopedia popularna PWN, Warszawa 1982.

Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w Polsce Ludowej. Materiały z dyskusji sejmowej, wybór K. Kuligowska, Warszawa 1961.

Opracowania i artykuły

Andrykiewicz J., *Związek Młodzieży Wiejskiej w latach 1957–1976*, Warszawa 2002.

- Banasik T., *Koła przyjaciół muzeów*, „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków” 1960, nr 29.
- Banasik T., *Muzea uniwersytetami kultury*, „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków” 1962, nr 41.
- Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003.
- Głowacka-Sobiech E., *Ruch harcerski w Polsce w latach 1944–1989. Stan badań i potrzeby badawcze*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2006, nr 1–2.
- Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-leciu PRL*, red. J. Krasuski, Z. Ruta, Kielce 1987.
- Heller E., *Dokument świętej naiwności*, „Res Publica” 1990, nr 4.
- Konopka H., *Religia w szkołach Polski Ludowej: sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1997.
- Konopka H., *Władysław Gomułka wobec problemów szkolnego nauczania religii po roku 1956*, w: *Społeczeństwo PRL: historia, kultura, pamięć*, t. 1: *Historia*, red. S. Jankowiak, D. Skotarczak, J. Skórzyńska, Poznań 2011.
- Kwiek J., *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1950: ciągłość czy zmiana?*, „Kultura i Edukacja” 1995, nr 3.
- Laicyzacja*, w: *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1982.
- Madajczyk P., *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994.
- Madajczyk P., *„Przebaczamy i prosimy o przebaczenie...”*, „Więź” 1990, nr 9.
- Main I., *Trudne świętowanie: konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lubinie (1944–1989)*, Warszawa 2004.
- Majewski S., *Organizacja szkolnictwa podstawowego w województwie kieleckim 1944–1961*, Kielce 1993.
- Majewski S., *Organizacja szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w województwie kieleckim 1944–1961*, Kielce 1995.
- Massalski A., *Szkolnictwo na Kielecczyźnie w okresie okupacji 1939–1945*, Warszawa 1975.
- Mazur M., *Polityczne kampanie prasowe w okresie rządów Władysława Gomułki*, Lublin 2004.
- Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2005.
- Millennium polskie. Walka o rząd dusz*, red. C. Wilanowski, Warszawa 2002.
- Młynarczyk-Tomczyk A., *Kielce i województwo kieleckie w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966). Dorobek naukowy i popularyzacyjny w wybranych aspektach*, „Almanach Historyczny” 2015, t. 17, z. 2.
- Młynarczyk-Tomczyk A., *Między kontynuacją a zmianą. Kształcenie, dokształcanie i doskonalenie nauczycieli historii szkół podstawowych w latach 1944–1961*, Kielce 2015.
- Młynarczyk-Tomczyk, *„Rok Ziemi Kieleckiej”. Treści i formy popularyzacji historii*, „Między Wisłą a Pilicą” 2014, t. 15.

- Młynarczyk-Tomczyk A., *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji. Obchody „Polskiego Tysiąclecia” 1957–1966/67*, Kielce 2019.
- Młynarczyk-Tomczyk A., *Walka o pamięć. Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966) i Milenium Chrztu Polski (1966) w regionie świętokrzyskim w wybranych aspektach*, „Między Wisłą a Pilicą” 2017, t. 18.
- Polskie Tysiąclecie. Uchwała Komitetu Przygotowawczego Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego akceptowana na posiedzeniu Rady Państwa w dn. 12 lutego 1960 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 1960, nr 1.
- Pół wieku milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956–1966/1967). Studia i materiały*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017.
- Raina P., *Te Deum narodu polskiego: Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w świetle dokumentów kościelnych*, Olsztyn 1991.
- Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973.
- Redelbach A., *Front Jedności Narodu. Model i funkcjonowanie frontu narodowego w PRL*, Warszawa 1978.
- Rutkowski T.P., *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007.
- Sadowska J., „Masy członkowskie” Związku Młodzieży Socjalistycznej na tle społeczeństwa polskiego lat 1956–1976, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1.
- Wagner B., *Strategia wychowawcza w PRL*, Warszawa 2009.
- Wałaszewski K., *Tysiąc szkół na tysiąclecie. Szkoły Tysiąclecia – architektura, propaganda, polityka*, Łódź 2018.
- Wojcieszek E., *Najtrudniejszy przeciwnik. O arcybiskupie Antonim Baraniaku (1904–1977)*, „Kronika Miasta Poznania” 2016, nr 1.

Strony internetowe

- Dąbek K., *Władysław Bieńkowski*, w: *Encyklopedia Solidarności*, www.encyzol.pl (dostęp: 5.07.2019).
- http://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/oredzie-niem_18111965.html (dostęp: 10.01.2018).

O autorce:

dr hab. Anita Młynarczyk-Tomczyk – adiunkt w Zakładzie Historii Polski i Świata po 1945 r. Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Zainteresowania badawcze: najnowsza historia Polski, historia historiografii, metodologia historii, dydaktyka historii i wiedzy o społeczeństwie, historia oświaty i wychowania, regionalistyka, popularyzacja historii.

e-mail: anita.mlynarczyk-tomczyk@ujk.edu.pl

